

บัญญัติชาตก ภาคที่ ๑๒
ประชุมนิทานในประเทศนี้แต่โบราณ ๕๐ เรื่อง
วรรณคดีชาตก

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
อำมาตย์โท พระถ่านวณฤชากร (นาค สายบัว)

วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำอุทิศ

หนังสือขุณยศาสตร์ชาติกาลเล่มที่ ๑๒ นี้ เจ้าภาพงานศพอำมาตย์โท
พระค่านวณฤชากร (นาค สายบัว) สร้างขึ้นเพื่อระลึกในงานพระราช
ทานเพลิงศพ พระค่านวณฤชากร (นาค สายบัว) ขออุทิศส่วนกุศล
แก่ท่านผู้ถึงมรณะนั้น ถ้ามีญาติใดที่สามารถจะถวายได้ขอจง
อนุโมทนาและจงได้ รัชผลแห่งการอนุโมทนานั้นเทอญ

อำมาตย์โท พระค่านวณฤชากร (นาค สายบัว)

พ.ศ. ๒๔๐๔ - พ.ศ. ๒๔๗๓

ประวัติสังเขป

พระค่านวณฤชากร (นาค สายบัว) เกิดวัน ๓^๗/_{๑๒} ค่ำ^๘ ระกา ร.ศ. ๘๐
ตรงกับวันท ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔ กำเนิดที่บางกอกน้อย จังหวัด
ธนบุรี บิดาชื่อนั่ง มารดาชื่อนั่ง บิดาเป็นบุตรท่านแม่ ท่านแม่เป็น
บุตรพระยาอรรคราชวราท (บัว) เป็นข้าราชการในรัชกาลที่ ๓

การศึกษา ได้ศึกษาหนังสือไทย, ภาษาบาลี, เลข, ลูกคิด,
ครั้นอายุได้ ๒๓ ปี อุปสมบทที่วัดสุวรรณารามในคลองบางกอกน้อย พระ
ครูธรรมศัลยาจารย์ เป็นอุปัชฌาย์ พระปลัดแก้วเป็นกรรมวาจา อุปสมบท
อยู่ ๓ พรรษา

เริ่มเข้ารับราชการในกรมยุทธนาธิการ (กระทรวงกลาโหม) เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๐ ตำแหน่งเสมียนเอกกรมคลังเงิน พ.ศ. ๒๔๓๕ ย้ายมา
รับราชการกองบัญชาการกระทรวงยุติธรรมตำแหน่งเสมียนโท แล้วเลื่อน
เป็นเสมียนเอก, ผู้ช่วยชั้นที่ ๓, และปลัดกรม, วันที่ ๓ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๗๓ ออกจากราชการรับพระราชทานบำนาญ รวมวันราชการ ๔๓ ปี
บรรดาศักดิ์, ยศ, ที่ได้ รับพระราชทานคือ พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นขุน
จรรยาวัจนี พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นรองอำมาตย์โท พ.ศ. ๒๔๕๖ เลื่อนเป็น
หลวงค่านวณฤชากร พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นรองอำมาตย์เอก พ.ศ. ๒๔๕๘
เลื่อนเป็นพระในราชทินนามเดิม พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นอำมาตย์ตรี
พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นอำมาตย์โท

(๗)

เครื่องราชอิสริยาภรณ์, เหรียญตรา, ที่ได้รับพระราชทานคือ
เหรียญรัชมงกุฎ, เหรียญรัชมงกุฎลาภีศักดิ์, เหรียญจักรพรรดิมาลา,
เหรียญบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๖-๗ ตราจักรภรณ์มงกุฎสยาม,
ตราจักรภรณ์ช้างเผือก

พระคํานวณฤชากร มีบุตร ๓ คนคือ ๑ ชุนกิจวิจารย์ (เนือง)
ถึงแก่กรรม ๒ หลวงประมวณฤชากร (เลื่อน) ๓ เค็กหญิงช่วงถึง
แก่กรรม

พระคํานวณฤชากร ได้ป่วยเป็นโรคชรา ได้ขอร้องขการรักษา
พยาบาลไม่ทุเลา มีแต่ทรงกษัตริย์ ถึงแก่กรรมวันที่ ๓๓ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๗๓ เวลา ๗.๑๕ น. คํานวณอายุได้ ๖๕ ปี

บัญญัติชาติก

๔๕ วรรงสชาติก

ในวรรงสชาติกนี้ ไม่มีคำปรารภเริ่มความเบื้องต้น และไม่มี
เรื่องความที่เป็นปัจจุบัน มีแต่กล่าวเรื่องเป็นอดีตกาลถึงกล่าวต่อไปว่า

อดีตเต กาลเอ ภูษานครเร วิสาธราชา นาม ราชย์ กาลเรสิ
ในอดีตกาลล่วงแล้ว มีบรมกษัตริย์ทรงพระนามพระเจ้าวงศ์สิริราช เสวย
ราชสมบัติอยู่ในภูษานคร ทรงตั้งพระนางวงศ์สิริยาราชเทวีไว้ในที่เป็น
อัครมเหสี ให้เป็นใหญ่กว่าพระสนมสืบทุกหมื่น พระอัครมเหสินั้นเป็น
ที่รักใคร่พอพระทัยของท้าวเธอเป็นอันมาก ในกาลนั้นพระเมตไตรย
บรมโพธิสัตว์เจ้าผู้จากเทวโลก มาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมเหสี
ครั้นถึงวันทศมาศ แล้วพระนางเจ้าก็ ประสูติ พระราชกุมารมีพระฉวีวรรณ
ประดุจสีทอง สมบูรณ์ไปด้วยบุญลักษณะอันประเสริฐ มีพระรูปโฉมเป็น
ที่น่าทศน่านำมาซึ่งความเลื่อมใส

ครั้นถึงวันที่จะขนานพระนาม พระประยูรญาติทั้งปวงมาประชุม
พร้อมกัน ถวายพระนามพระราชกุมารนั้นว่า วงศ์สิริยามาศกุมาร
ภายหลังพระโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ได้มาปฏิสนธิในพระครรภ์
ร่วมพระมารดาเดียวกัน ครั้นประสูติจากพระครรภ์มีพระฉวีวรรณประดุจ
สีทอง สมบูรณ์ไปด้วยบุญลักษณะอันประเสริฐดุจกัน พระประยูรญาติ

ทั้งหลายเหล่านั้นจึงถวายพระนามว่าวรวงศ์ราชกุมาร พระเจ้าวงศ์อิราช
บรมกษัตริย์มพระมเหษณ์อัยอิกนางหนึ่ง ทรงพระนามว่านางกาไวยเทวี
นางกาไวยเทวีมีพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ไวยทัตถกุมารฯ
นั้นเป็นคนมีสันดานกระต้างหยาบช้าทารุณ ว่ายากสอนยากไม่เอาใจใส่
ในราชการ กระทำแต่การข่มเหงชาวเมืองให้ ไต่ความเคียดริ้น

ส่วนพระราชกุมารทั้งสอง เป็นผู้มี ความจงรักภักดีในพระราชบิดา
เปรียบเหมือนอามาตย์ชายาทมูลิกาทั้งปวงมิได้มีความประมาท หมั่น
ไปยังที่กระทำราชกิจจนพระราชบิดามีพระทัย โปรดปรานเป็นอันมาก

ภายหลังชาวพระนครซึ่งถูกพระราชกุมารไวยทัตถเยียดเยียน ก็มา
ประชุมกันณที่ท้องพระลานหลวง ร้องประกาศกล่าวโทษไวยทัตถกุมาร
ให้บรมกษัตริย์ทรงทราบ

พระเจ้าวงศ์อิราชบรมกษัตริย์ได้สัดขบถอัยคำของประชาชนเหล่า
นั้นแล้ว ก็ทรงพระพิโรธมีพระราชดำรัสว่า เจ้าไวยทัตถนี้เป็นคนว่ายาก
เป็นคนพาล จะรักษาตระกูลราชวงศ์สืบไปไม่ได้ จะทำให้ตระกูล
ราชวงศ์ต้องครหานินทา สมควรจะให้ไปนทาสสำหรับใช้สอยของราช
กุมารทั้งสอง พระราชกุมารทั้งสองสมควรจะสืบตระกูลราชวงศ์ไปได้
เป็นแท้ แล้วยกตรีสปริภายไวยทัตถกุมาร โดยประการเป็นอันมาก

นางกาไวยเทวีได้ฟังพระราชดำรัสแล้ว ก็มีพระทัยหวาดเสียวเสวย
ทุกข์โศกสนธิ์รำพึงไปว่า อนิจจาเอ๋ยบุตรของเราเป็นคนไม่มีประโยชน์
แก่นสารเป็นคนอาภัพเสียแล้ว ในการสืบไปภายหน้าพระราชกุมารทั้ง
สองได้ครองราชสมบัติแล้ว เราก็จะได้ความละเอียด เราจะกระทำอุบาย

ให้พระราชกุมารทั้งสองถึงความพิศจากราชสมบัติ นางกำรืหรงนแล้ว
จึงเรียกพระราชกุมารทั้งสองเข้ามาในสถานที่สำหรับขำเรอพระราชบิดา
ด้วยพระเสาวนีย์ว่า พ่อกุมารน้อยทั้งสองเชิญมาใกล้มารดา แล้วสวม
กอกพระราชกุมารทั้งสองให้ประทับนั่งบนเพลาจุมพิศแล้วกระทำกลอุบาย
กล่าวว่ำ ไวยทักกุมารซึ่งเป็นกนิษฐาของพ่อ เป็นคนว่ำยากสอนยาก
ไม่เหมือนอกกับพ่อ ไม่เอาใจใส่ในราชกิจทำให้พระราชบิดาทรงพระพิโรธ
เป็นคนพินาศเสียแล้ว

พระราชกุมารทั้งสองจึงกล่าวว่ำ กนิษฐาของขำยังเป็นเด็กทารก
ขัญญาขงอนอยู่จึงต้องถูกพระราชบิดาว่าปริษานการ จะทำอย่างไรได้
ขอพระมารดาเจ้าอย่าได้เศร้าโศกเสียพระทัยเลย

นางกระทำความพิศวาศกับด้วยพระราชกุมารทั้งสองมาประมาณ
สองสามวันแล้ว ปราดนาจะยกโทษ จึงให้พระราชกุมารทั้งสองเข้าไปใน
ห้องใน ให้นิษนาการเหนือทสิริไสยาสน์ ปราดนาจะให้ไต่ความ
ละอายด้วยอาการโอง จึงกระทำเสียงคังกกของร้องอองชน หวังจะให้
ผู้คนรู้ว่ำตนถูกพระราชบุตรพาลข่มเหงในเวลากลางวัน แล้วก็กรวแสง
ปริเทวนการไปเฝ้าพระเจ้าวงศำธิราช แต่พอพระเจ้าวงศำธิราชตรัสถาม
ว่ำใครทำเจ้า ก็แสร้งกราบทูลว่ำพระราชกุมารทั้งสองเข้าไปกระทำการ
ข่มเหงขำพระบาทถึงห้องใน ให้ขำพระบาทนอนหงายแล้วชนนงทับชนอก
ให้อำปากแล้วเอาผ้าขยับปากขยับคอไว้มิให้ร้องออกไต่ แล้วกราบทูลขำ
อีกว่ำ ขำแต่เทวราชเจ้า ขำพระบาทไต่ความละอายเป็นใหญ่หลวง

ปัญญาสชาตก

ถ้าพระองค์ไม่ทรงพระกรุณาแล้ว ข้าพระบาทจักขอถวายบังคมลาตาย
เสียในวัน

พระเจ้าวงศ์อิธราชบรมกษัตริย์ แต่พอได้สัจคำอัสยที่นางกราบทูล
ฉนั้นแล้วก็ทรงพระพิโรธ เปรียบประตอสรพิษถูกคนประหารที่ชนคทาง
ฉนั้น จึงดำรัสสั่งขังคยเพื่อชณฉาฎให้ ไปจับพระราชกุมารทั้งสองมัดแขน
ไพล่หลังเข้ามาถวาย พวกเพื่อชณฉาฎเหล่านั้นก็ไปผูกมัดพระราชกุมาร
ทั้งสองนำมาถวายตามรับสั่ง

พระราชกุมารทั้งสองครันถูกเพื่อชณฉาฎผูกมัดแล้ว จึงร้องเรียก
หาพระราชมารดาว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า ขอพระมารดาเจ้าจงมาช่วย
ลูกด้วย เกล่ากรรมหม่อมฉนซึ่งเป็นบุตรของพระองค์จักถึงความพินาศ
ใหญ่แล้ว

พระราชเทวีเจ้าได้สัจคยคยงนนักมพระทัยหวนหวาดชอนพระทรวงทรง
พระกรรแสงเสด็จไปเฝ้าบรมกษัตริย์กราบทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้
ประเสริฐ พระองค์ดำรัสใช้ ให้เพื่อชณฉาฎไปผูกมัดพระราชบุตรทั้งสอง
มาเพราะเหตุอะไร พระเจ้าข้า

ส่วนสมเด็จพระเจ้าวงศ์อิธราชบรมกษัตริย์ ครันได้สัจคยคำพระ
มเหษีกราบทูลถาม ก็ทรงพระพิโรธตรัสปริภาษว่า เจ้าเป็นหญิงชั่วช้า
สามาญ บุตรของเจ้าจึงไคระคนเจือปนไปด้วยชาติเป็นคนพาล นางกาไวย
เขาช่วยเลี้ยงคยด้วยจิตกรุณาเสมือนบุตรของตน ควรหรือมากระทำความ
อกตัญญูหาได้ รู้จักคุณที่เขาทำไว้แก่ตนไม่ สิบไปภายหน้าก็อาจจักฆ่า
เราเสียซึ่งเอาราชสมบัติเป็นมั่นคง ตรัสปริภาษคยงนแล้วจึงตรัสสั่ง

เพื่อชมพญาว่า เจ้าพวกเพื่อชมพญาจะไปลงพระราชอาณาแก่โจรทั้งสอง
คนละ ๘๐ ที่ แล้วผูกคอบาไปประหารชีวิตเสียที่อามกสุสานประเทศ
(ข้าชามกข) พวกเพื่อชมพญาทั้งหลายนั้นนักพาพระราชกุมารทั้งสองไป
ตามพระราชอาณัติ

ส่วนพระนางเจ้าวงศ์สิริยาราชเทวี ก็วิ่งไปสวมกอดพระราชบุตร
ทั้งสองไว้ด้วยกำลังความสิ้นหาอาลัย ทรงพระกรรแสงไศกาเป็นมหา
ปริเทวนาการ พลังกล่าวเป็นบาทพระคาถาว่า

หahaha ปุตุตา นยนุปมา	หahaha ปุตุตา สุขาวหา
หahaha ปุตุตา สุนทรวาจา	ตาทา เม วจน์ คหา
อุโภ ปุตุตา มม บียา	อรโต อวิรหิตา
วินาภาวา ยทิ สียุ	นตฤตฤโถ จิวเตน โน
อชช เม ปุตุตรหิตา	อชช เม มรณิ สียา
เมตตจิตตา อเวรา จ	เวริกา ตฤจมานสา
เอกาหิปี จิริ ทุกุขิ	ทุกุเขน อนุณายินิ
อสุสุโกชา ทิวารตติ	ปุตุตโสเกน ทุกุจิตา ฯ

เจ้าผู้เป็นบุตรประคองดวงไฉนเนตรของมารดา เคยนำแต่ความสุข
สยายมาให้แก่มารดา มีวาจาไพเราะอ่อนหวานรู้เข็ดอภัยฟังคำมารดา
เป็นทารกของมารดาทั้งสองคน ไม่เคยพลัดพรากจากอู่ของมารดาเลย
ถ้าเจ้าทั้งสองมาพลัดพรากจากมารดาไปแล้ว มารดาก็ไม่ปรารถนาที่จะ
มีชีวิตอยู่ต่อไปเลย มารดาพลัดพรากจากเจ้าผู้เป็นบุตรในวันนี้ มารดา

ก็จะตายในวันนั้น คนทั้งหลายทมิไม่ตรจิต หรือคนที่ไม่มีความดีคนที่มี
 ใจก็ เขาก็พากันร่นเริ่งขันเทิ่งใจ ส่วนมารดาคนเดียวกันต้องหมกใหม่
 อยู่ด้วยความทุกข์ทนลำบากยากเย็นอยู่นาน เสวยแต่ความทุกข์
 โศกเศร้าถึงบุตร กลืนแต่น้ำตาไปทุกวันคืน

ลำดับนั้นพระราชกุมารทั้งสองเห็นพระมารดาโศกเศร้าโศกาถึงนั้น
 ก็ทรงพระกรรแสงปริเทวนาการทูลพระมารดา เป็นบาทพระคาถาว่า

อมม ปุตตชีวสม	อชช เม มรณํ ฐวี
ตุมหิ कुणे वरो अत्ति	สิรสาเยว โน สทา
มยมหา ปาลิตา ทว	อกตकुณเปณินิ
อมหากิ मरणि अचช	อมมา ज होतु सुखिता
ราชकिज्जेसु ปมุตฺตา	สุหชา สามภตฺติกา
อุมุตฺตกา ราชकिजे	อปฺปมตฺตา ทิวาทิว
อคฺคิกุขนุสฺสโม ราชา	อมหากิ ขนโก वरो
คโต ज सुखितो होतु	ทิมายุกาชรामโร
มา ปมตฺโต กุสเลสุ	ปมาโท มจฺจุโน ปท
อฐวี ชีวตี จชชา	โลกมहि मरणि ฐवी
สมปทํ तीरिणे โสเก	ธมฺมตาย สทา สียา
อโรคา ज रुचपत्तता	ชีวตี मरणि सता
อนิจฺจา वत् साररा	สพฺพพุทฺเธहि เทสีตา ฯ

แปลว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้าผู้เสมอชีพของข้าพระบาทผู้เป็นบุตร
 ข้าพระบาทตายในวันนั้นเป็นแน่ พระคุณอย่างประเสริฐของพระมารดาเจ้า

ม็อย ขอพระคุณนั้นจงปกคลุมศีรษะเกล้าข้าพระบาทอยู่เสมอ พระมารดา
 เจ้าโศกเลียงรักษาข้าพระบาทมา ข้าพระบาทยังหาได้กระทำตอบแทน
 พระคุณไม่ ข้าพระบาทก็จะถึงความตายในวณนี้แล้ว ขอพระมารดาเจ้า
 จงทรงพระสำราญเถิด อย่าไต่ทรงหลงลืมในราชกิจ จงมีพระทัยที่
 สามีภักคปฏิกษัตราชกิจปราศจากความประมาททุกทีพาราตริกกาลเถิด แล
 ขอให้พระชนกของข้าพระบาทซึ่งเป็นบรมกษัตริย์อันประเสริฐ เสมอด้วย
 กองเพลิง จงทรงพระดำเนินในราชกิจให้เป็นสุขสำราญเถิด จงมี
 พระชนมายุขนิยาวอย่าไต่ทรงพระชราแลสิ้นพระชนม์ชีพไปเลย ขอจง
 อย่าไต่ประมาทในการบำเพ็ญพระกุศลเลย อันความประมาทเป็นหนทาง
 ของนิจราช ชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลายไม่เป็นของยั่งยืน สัตว์
 ทั้งหลายจำต้องละเว้นของทั้งปวงไป อันความตายเป็นของยั่งยืนในโลก
 สมกับคำที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายไต่ทรงแสดงไว้ว่า ความถึงพร้อมบริบูรณ์
 ๓ ประการ คือ สัตว์ทั้งหลายที่ไม่รู้มีโรคแลไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเสียขแห่ง ๓
 ความที่สัตว์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่แลมาถึงความตาย ๑ สิ่งขารทั้งหลาย
 เป็นของไม่เที่ยงแท้ ๑ ม็อยในโลกเป็นธรรมดาตั้งน

พวกเพ็ชฌฆาฏทั้งหลาย เมื่อกษัตริย์ทั้งสามพระองค์ทรงพระ
 กรรแสงอยู่ ก็อุคคร่าพระราชกุมารทั้งสองพระองค์จากพระหัตถ์พระ
 ราชเทวีพาออกจากพระราชวังไป ส่วนพระราชเทวีก็ถึงวิสัยญญาภาพ
 ล้มลง นางชาวในทั้งหลายก็พากันเข้าอุ้มพระราชเทวีเชิญขึ้นไปยัง
 ปราสาท เมื่อพระราชเทวีพ้นจากวิสัยญญาแล้วก็ทรงกรรแสงปริเทวนาการ

คร่ำครวญแล้วทรงพระดำริหว่า จำเราจักให้ทองคำพันตำลึงแก่เพ็ชฌฆาฏ
 จะให้เขาปล่อยขบตรเราไป ครั้นทรงจินตนาการดังนี้แล้วจึงใช้ให้นาง
 ปริวาริกาที่สนิทคนหนึ่งนำเอาทองคำไปให้เพ็ชฌฆาฏ แล้วส่งไปตาม
 ความประสงค์ทุกประการ

นางปริวาริกาก็นำเอาทองคำนั้นไปให้เพ็ชฌฆาฏแล้วแจ้งข้อความ
 ให้เพ็ชฌฆาฏทราบทุกประการ

ส่วนเพ็ชฌฆาฏเหล่านั้นก็เกิดความยินดีปรีดา รัยเอาทองคำพันตำลึง
 ไว้ด้วยโลภเจตนาแล้วบอกว่า คนวนนเราจะพาพระราชกุมารทั้งสองไป
 นอกพระนคร แล้วจะฆ่าโจรที่มีโทษหนักเสียสักสองคน ครั้นถึงเวลา
 พลบค่ำพระนางเจ้าก็ให้นางสนิทพาพระราชบุตรทั้งสองพระองค์มาแล้วทรง
 จุมพิตทรงพระกรรแสงด้วยความรัก แล้วพระราชทานขนมแลเข้าสระต
 แลภัตตาหารองคละไถ่ กยทั้งหัวแหวนแลแก้วมณิกวงหนึ่ง ๆ มีราคา
 ประมาณแสนตำลึงองคละทะนานแล้วตรัสว่า ทูกรพ่อลูกรัก ของเหล่านี้
 แม่ให้ไว้สำหรับเอาไปขายซื้ออาหารเลี้ยงชีพในประเทศอื่น

พระกุมารทั้งสองกราบลง ณ เบื้องพระบาทพระมารดาแล้วทรงพระ
 กรรแสงไสกากราบทูลว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า ถ้าข้าพระบาททั้งสอง
 ยังมีชีวิตอยู่ในภายในสามปี ข้าพระบาทจะมาเฝ้าพระมารดาให้จงได้
 กราบทูลดังนี้แล้วก็ถวายบังคมลาพระมารดาไป

พระราชกุมารทั้งสองพี่น้องมีพระเนตรนอไปด้วยพระอิสสุชล ทรง
 พระกรรแสงปริเทวนาการแล้วพากันลงจากปราสาทดำเนินไป มีหม

เทพเจ้าตามพิทักษ์รักษาปราศจากพระโรคที่เจ้เยียดเขียน เสด็จไปตาม
 มรรคาอันกันการ ครั้นถึงต้นไทรใหญ่ ในเวลาสายฝนห่มยักก็พากัน
 เปลื้องพระภูษาปลงบนทโยไม้ลาตแล้วก็ทรงพระบรรทม ครั้นถึงเวลา
 บจจสมยก็แกเขาสะตอออกจากใต้ ทรงนั่งในที่แห่งหนึ่งแลคพระพักตร์
 กันแลกัน ระลกลองพระมารคามิพระเนตร์เต็มไปด้วยอัสสุชลธาราทรง
 พระกรรแสงพลาแสงเสวยเข้าสะตพลา ครั้นถึงรัตติกาศสมยเวลาบรรทม
 กระจลกลองคุณพระมารคาแล้วปริเทวนาการำพรณไปโดยประการต่าง ๆ
 เปนบาทพระคาถาว่า

อมฺมา จ โนนุโสจติ

ปุตฺตโสเกน ทุกฺขิตา

กปฺถา ภาตักมฺมาว

อนาธา อลหายกา ฯ

แปลว่า พระมารคาของเราก็คงจะเศร้าโศกเสวยความทุกข์ด้วย
 ความโศกเศร้าถึงเราผู้เป็นบุตร ส่วนเราพี่น้องก็เป็นคนกำพร้าไม่มีที่พึ่ง
 ไม่มีสหาย ย่อมเศร้าโศกเหมือนดังพระมารคาฉันนั้น

ในกาลนั้น มีพระยาไก่สองตัว ๆ หนึ่งสีด้าตัวหนึ่งสีขาว อาศรัย
 อยู่บนต้นไทรนั้น ในพระยาไก่ทั้งสองนั้น ไก่สีขาวมาถึงก่อนก็นอนอยู่
 ที่สูง ไก่สีด้ามาทีหลังก็นอนอยู่ที่ต่ำ ครั้นถึงเวลาขจิมยามไก่สีขาว
 ก็ขันขัน ไก่สีด้าได้ฟังเสียงขัน จึงกล่าววว่า เจ้าไก่พาลคุณวิเศษของเจ้า
 มีย่อยหรือ จึงไต่มาดูหมิ่นเรา ขันไปนอนไปรยขขันลงมารคหัวเราได้ ไก่
 สีขาวจึงตอบว่า เจ้าไก่สีด้าราวกะโจร เรามาถึงก่อนก็นอนที่สูง เจ้ามา

๕
ขุณฺณาสชาตก

๑๐

ถึงทีหลังเจ้ากนอันทตา จะมาโกรธเราเหตุอะไร คุณวิเศษของเรามีช
ผู้ใดได้กินเนื้อหัวใจเมื่อเวลาเราตาย ผู้นั้นจะได้เป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดิ
ราช ก็คุณวิเศษของเรามีอย่างไรเล่า ไก่ดำจึงตอบว่า ผู้ใดได้กินเนื้อ
หัวใจของเรา ผู้นั้นสามารถจะยกหลักศิลาชนแล้วฆ่ากษัตริย์ให้ตายเป็น
บรมกษัตริย์ได้ ไก่ทั้งสองนั้นบนศาลความโกรธตักกันจนถึงสิ้นชีวิตพลัด
ตกลงยังพนปฐพี

พระราชกุมารได้ฟังเสียงไก่วิวาทกัน จึงทรงปรึกษากันว่า ชรอย
ไก่ทั้งสองตัวนั้นเป็นไก่เทพยดาเจ้าช่วยสังเคราะห์เราเป็นแน่ แล้วกัก
ไฟยังไก่ทั้งสองตัวนั้น พระเชษฐาเสวยเนื้อหัวใจไก่สีขาว พระอนุชา
เสวยเนื้อหัวใจไก่สีดำ

พระวรวงศ์กุมารผู้พระอนุชาจึงกล่าวว่า พระพี่เราทั้งสองเป็น
ผู้มีบุญ สิบไปเบื้องหน้าเราคงได้ประสพพระมารดาเป็นแท้ พระราช
กุมารทั้งสองก็ออกจากถนนเทวสถูจรไปยังทิศน้อยใหญ่ จนกาลล่วง
ไปประมาณสักเดือนครึ่งก็บรรลุถึงอัยมาศนคร ชวนกันเข้าไปบรรทมอยู่
บนศาลาแห่งหนึ่งซึ่งมีอยู่ณภายนอกพระนคร

สมัยนั้นบรมกษัตริย์ผู้ครองอัยมาศนคร เสด็จทิวังคตเลยประมาณ
ได้ ๗ วันมาแล้ว แลท้าวเธอไม่มีพระราชบุตรแลพระราชธิดาที่จะสืบ
ชาติสืบติวังค์ต่อไป พวกราชบุรุษทั้งปวงมีอำนาจราชปโรหิตาจารย์
เป็นต้น จึงได้ประชุมปรึกษากันว่าสมควรจะเสด็จบุศยราชรถแสวงหา
ท่านผู้มีบุญที่สมควรจะปกครองราชสมบัติ จึงจัดบุศยราชรถแล้วเสด็จ

สัจจะนิษฐานว่าขอให้ยศยราชรถจงไปถึงสำนักท่านผู้มีบุญแล้วก็ปล่อยไป
 บศยราชรถ ก็ ข่ายหน้า ออก นอกพระนคร แล่น ไป ถึง ศาลา ที่ พระราชกุมาร
 ทั้งสองบรรทมอยู่ ก็กระทำปทักษิณเวียนรอบศาลานั้นสิ้นศตยวาร กระทำ
 อากาการกุเจิญเสด็จพระราชกุมารให้ ขึ้นประทับนั่งบนบศยราชรถแล้ว เหา
 งอนรถกลงแทยพระบาทพระเชษฐราชกุมารแล้วก็หยุดนั่งอยู่

ท่านปโรหิตผู้เป็นประธานก็พิจารณาคล้ายลักษณะพระบาท ใ้เห็น
 พระบาทสมบุรณไปก็วยลักษณะอนติ จึงร้องชนว่า ตุกรท่านผู้เจริญ
 ทั้งหลาย ท่านผู้มีบุญนี้ ออย่าว่าแต่ราชสมบัตินทวูปเคียวเลย ถึง
 ราชสมบัตินทวูปใหญ่ทั้งสี่ก็สามารถจะปกครองใ้ ครั้นแล้วก็พากันเข้า
 ไปอุ้มพระเชษฐกุมารขนวางบนราชรถพาไปยังพระราชวังให้บรรทมเห็นอ
 พระแท่นสิริไสยาสน์บนปรางคปราสาท

เมื่อพระวงศ์สิริยามาศ พนตนพระบรรทมแล้ว ใ้เห็นนางพระ
 กำนันแลเสนาข้าราชการมีท่านปโรหิตาจารย์เป็นต้น ก็อุฎฐาการจาก
 พระกสิริไสยาสน์ทรงประทับนั่งอยู่ บรรดาพวกอำมาตย์ราชปโรหิตาจารย์
 ทั้งปวงจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า บคินบรมกษัตริย์ของ
 ข้าพระบาททั้งหลายเสด็จทวงคตเสียบแล้ว พระราชบุตรพระราชธิดาแล
 พระราชกนิษฐาพระราชภาคาของท้าวเธอไม่มีแล้ว ขอพระองค์จง
 อนุสาสน์สั่งสอนปกครองราชสมบัตินพระนครนเถิด

พระวงศ์สิริยามาศบรม โพิธิตัวเจ้าจึงมีพระคำรัสตอยว่าพวกท่านไป
 พาแต่เรามา ก็น้องชายของเราไปไหนแล้ว ราชบุรุษเหล่านั้นกราบทูลว่า

ขุณฺณาสชาคก

ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า พระกนิษฐาของพระองค์ทรงบรรทมอยู่บนคาลา
 นั้นพระพุทธเจ้าข้า ทรงพระพิโรธตรัสว่า เราสองคนพี่น้องปราศจาก
 พระนครพลัดพรากพระมารดาบิดาได้ร่วมสุขร่วมทุกข์กันมา เหตุไฉน
 ท่านทั้งปวงจึงทิ้งน้องเราเสียไม่พามาด้วยเล่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า
 ขอพระองค์อย่าได้ทรงเสียพระทัยเลย ข้าพระบาททั้งปวงจะเชิญเสด็จ
 พระกนิษฐาของพระองค์มาถวายให้จงได้ ครั้นกราบทูลแล้วก็พาเสนา
 ไปถึงคาลาแล้ว ไม่เห็นพระกุมารบนคาลาก็แยกย้ายกันไปเที่ยวค้นหา
 ทั่วทุกทิศ ครั้นไม่เห็นแล้วก็เกิดความพิศวงกลัวยมากกราบทูลพระ
 วงศ์สุริยามาค์ว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า น่าอัศจรรย์นัก ข้าพระบาท
 ทั้งปวงไปเที่ยวค้นหาพระอนุชาของพระองค์ทั่วทุกตำบลไม่ประสบพบปะแล้ว
 จึงได้พากันกลับมาเฝ้ากราบทูลให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าข้า

ลำดับนั้น พระวงศ์สุริยามาค์ ทรงพระปรารภถึงพระอนุชาทรง
 ประเทวนาการ ตรัสเป็นบาทพระคาถาว่า

หนุต มยํ มริสุสาม	กสุมา อาเนถ มํ เอกํ
ตํ กนิฏฺฐํ ชหิตฺวาน	กนิฏฺฐโธ เม จิรายติ
ดาว โภนฺโต บิตา มาตา	นตฺถิ ฌาติสหายกา
มุโขโลกา ทิวาทิวํ	อญฺญมญฺญํ มยํ อุโภ
กุหํ คโต กนิฏฺฐโธ เม	กปฺเณกสฺสุปฺพญฺณโก
อปฺสฺสโก อนาถโก	นญฺจาวาโส มโต ภเว ๑

แปลว่า ถึงตัวเราจักตายก็ตามเถิด เหตุไฉนท่านทั้งหลายพามา
 แต่เราผู้เดียว ทิ้งน้องเราเสียทำให้น้องเราต้องเที่ยวซัดเซพเนจรไป คุกร

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราทั้งสองไม่มีบิดามารดาไม่มีญาติมิตรสหาย
 ไต่เห็นหน้ากันแต่เพียงองทุก ๆ วันเท่านั้น น้องเราจะไปข้างไหนไต่เป็น
 กำพวดแต่ผู้เดียวก็จะทรงกรรแสงมีพระพักตร์น้องไปด้วยอัสสูล ไม่มี
 คนเห็นเป็นคนอนาถาหาที่อยู่ไม่ไต่ก็จะได้แก่ความตายเป็นแท้

พวกราชบุรุษพากันกราบทูลว่า ขอพระองค์มีคำสั่งให้สร้าง
 ศาลา แล้วให้เขียนรูปภาพว่าด้วยเรื่องตั้งต้นแต่พระราชบิดารับสั่งให้
 เพ็ชฌฆาตจับมัจฉะราชกุมารทั้งสองไปประหารชีวิต แล้วพระราช
 กุมารทั้งสองพ้นจากมรณภัยพากันหนีออกจากพระนคร ไปจนถึงพระ
 เชษฐาจารย์บรรทมหลับอยู่กับพระอนุชาบนศาลา แล้วพวกราชบุรุษรับเอา
 แต่พระองค์ผู้พระเชษฐาออกจากศาลามา แล้วให้ทำพระรูปจำลองทอง
 ให้เหมือนอกกับพระรูปของพระองค์ประดิษฐานไว้ แล้วขอให้ทรงบริจาคนาน
 แก่คนกำพวดอนาถาทุก ๆ วัน พระกนิษฐาของพระองค์ยังมีพระชนม
 ชีพออยู่เสด็จมาไต่เห็นประวัติอันนั้นแล้ว ทรงอดกลั้นไม่ไต่ก็จะทรงพระ
 กรรแสง ข้าพระบาททั้งปวงก็จะทราบไต่ว่าผู้นั้นเป็นพระกนิษฐาของ
 พระองค์ พระวงศ์สุริยามาศก็โปรดให้กระทำตามนัยที่พวกราชบุรุษ
 กราบทูลฉนั้น

ในกาลเมื่อพระวรวงศ์กุมารตนพระบรรทมแล้ว ไม่เห็นพระเชษฐา
 ก็ออกจากศาลาเที่ยวค้นหาทรงพระกรรแสงรำพรณไปต่าง ๆ พลัง
 กล่าวเป็นบาทพระคาถาว่า

ขัณฺฑยฺชาคก

มยํ กนิฏฺฐภาตिका	มาตุยา ชหิตาตุรา
อุโภ โหม สหายกา	อิทานิ กปฺเลนโก
อสหาโย จ โคจริ	กุกฺหิ กุกฺหิ อหํ ลเภ
มโต เม เจ ภวิสฺสุตติ	อชานิ ภาตฺติโก จ โส
พุกฺคฺเขน คหิตอบิ โส	กิ ยุกฺขภูตฺขาทิโต
เจ สฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺ	ภกฺขเสโส ภวิสฺสุตติ
อาทฺตุ สกิลฺยจโน มยา	มยิ ภารวโห ชหิ
มมบิ สฺขกามตา	ยตุล ฆาสุกเมกโก
จโร จเรตุ กามโต	ภาตฺตฺจิตฺตํ สมิ สียา
การุญฺณํ ชนํ เหว	มม ทุกฺเขน ทุกฺขิตฺติ
พาหา คณฺหติ มํ หรา	ภาตฺติกาตฺติคฺคฺคฺคฺคฺคฺ
มํ ชหิตา น สียาว	อโห ปุพฺเพ กมฺมเวรา
บิยวิปโยคปฺตฺตา	เอสากุสฺสธมฺมตา ฯ

แปลว่า เราพี่น้องพลัดพรากจากพระมารดามาได้ความเดือดร้อน
พอได้เป็นสหายกันสองคน ยัดนั้นเราก็กมาเป็นคนกำพร้าคนเดียวไม่มี
สหาย เราจะได้อาหารที่ไหน ถ้าความตายมีแก่เรา พระเชษฐาก็ไม่
ทรงทราบ ถึงพระเชษฐาแล้วเมื่อเครื่องกายเขาไปเสียแล้ว หรือยกษ
ภุตตบศากินเสียแล้วเราก็กไม่ทราบ ถ้าสัตว์กินสันพระชนมชีพเสียแล้ว
ก็คงจกมซากพระศพทสัตว์กินแล้วเหลืออยู่ หรือว่าพระเชษฐาจะมีพระ
กังวลด้วยเราจะพาเราไปเป็นที่หนักในพระทัยจึงได้ ทังเราเสีย เราผู้เดียว

จะเที่ยวแสวงหาความสุขจะได้ความสุขสำราญที่ไหน พระเชษฐาจะเที่ยว
 ไปก็จึงเที่ยวไปตามพระประสงค์เถิด แต่พระทัยของพระเชษฐามีพระ
 กรุณาเราอยู่เสมอถึงพระชนกที่เคียด เมื่อเราได้ความลำบากด้วยทุกข์
 พระเชษฐายังไต่พาเราอุ้มไปด้วยพระพาหาทั้งสอง พระเชษฐามีพระคุณ
 แก่เราอย่างประเสริฐเหลือล้น ซึ่งจะทิ้งเราเลยนั้นไม่มีเลย ทั้งนั้นก็เพราะ
 เพราะกรรมเวรที่ทำไว้ในปางก่อน จึงไต่พากันมาต้องวิปโยคทุกข์ถึง
 เพียงนี้ ความเป็นธรรมดาของกุศลแลอกุศลเป็นอย่างนี้

พระวรวิงส์กุมารเธอขึ้นเทาคความเศร้าโศกให้เขายางลงเสียได้ด้วย
 กำลังพระปรีชาญาณ แล้วเสด็จสัญจรไปตามมรรคาจนหลงทางไม่รู้ว่าจะ
 จะไปแห่งหนตำบลใด ถึงเวลาบรรทมก็บรรทมอยู่ในป่าใหญ่ มีหมู่
 เทพเจ้าพทกษรรักษาปราศจากพระโรคาคจะมาเขี่ยคเขี่ยน ครั้นตนบรรทม
 แล้วยกเสด็จสัญจรไป พอเวลาสายเชยห่มยกับลุลุดถึงบ้านเศรษฐีแห่งหนึ่ง
 จึงเสด็จบารมีเข้าไปขออาหารกระนางทาสีของเศรษฐีว่า ข้าแต่แม่ข้า ข้า
 เป็นคนหลงทางมา ขอแม่ข้าจงให้อาหารแก่ข้าเอาบุญเถิด ยายเถ่า
 ทาสีมีจิตกรุณาแก่เอภาชนะทำด้วยดินใส่ออาหารให้แล้ว กล่าววว่า ข้าก็
 เป็นคนจนโศกหรือเทียบก็ไม่มี พ่อจงรีบประทานอาหารทมค ๆ เถิด

พระโพธิสัตว์เป็นคนกำพร้ารับภาชนะใส่ออาหารแล้วนั่งในที่ส่วนสุด
 ซ้างหนึ่ง เปลืองแก้วมณเฑออกวางบนภาชนะแล้ว ก็เสวยพระอาหาร
 ด้วยแสงแก้ว

ยายเถ่าเห็นดังนั้นนึกในใจว่า บรรพชนได้โศกหรือเทียบมาแต่ไหน
 ครั้นเคิรเข้าไปใกล้เห็นเป็นแก้วมณเฑ จึงรีบไปบอกโลภันธเศรษฐีว่า มี

บรุษผู้หนึ่งวางแก้วมณีไว้บนภาชนะใส่อาหารแล้วรีบประทานอาหารด้วย
แสงแก้วอยู่ที่นอกบ้าน

ส่วนโลภนคฺเรษฐี เป็นคนมีปรกติตั้งอยู่ในอำนาจแห่งความโลภ
ครั้นได้ฟังคำของยายเถาแล้วก็เกิดความยินดี จึงเรียกทาสกรรมกร
มาเป็นอันมากสั่งให้จับพระโพธิสัตว์ไปโดยยติ ทาว่าเป็นโจรลักเอาแก้ว
ของตนมา จึงชิงเอาแก้วนั้นไว้แล้วผูกคอพระโพธิสัตว์พาไป

พระโพธิสัตว์เจ้าโตเสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก จึงกล่าวว่าเรา
ไม่โจรลักเอาแก้วของท่านมา แก้วนี้มารดาให้แก่เรา ถ้าท่านหยากได้
แก้วนี้ ท่านจงเอาไปเถิด จะมาทำให้เราได้ความลำบากเพราะ
เหตุอะไร เศษฐีให้จำโซ่พระโพธิสัตว์ไว้แล้วมอบให้แก่ทาสไป พระ
โพธิสัตว์เจ้าโตเสวยทุกขเวทนาอดอาหารได้ความลำบากเป็นอันมาก

ในกาลนั้น ยังมีเศรษฐีอีกคนหนึ่งชื่อว่านางคารวิ ได้เห็นพระ
โพธิสัตว์เจ้าโตเสวยทุกขเวทนาเหลือเกินถึงนั้น ก็เกิดความสึเนหารักใคร่
ด้วยอำนาจที่โตเคยสนนิวาสนั้นมาแต่ในกาลปางก่อน จึงไปหาบิดา
ยกมือขึ้นไหวแล้วกล่าวว่า ข้าแต่บิดาฯ อย่ากระทำให้บาปกรรมเลย จง
ปล่อยบรุษนั้นเสียเถิด เหตุไฉนบิดาไม่กลัวเวรกรรมมาให้ทุกข์แก่ผู้อื่น
ความทุกข์นั้นก็จะกลับโตแก่ตน ว่าแล้วกรอให้

เศรษฐีผู้บิดาได้ฟังวาจาของนางแล้วก็ดำริภาษาว่า อุลุกทาสี
เหลวไหลร้ายกาจเหลือเกินมาผูกจิตรักใคร่ในโจรก็เป็นได้ ถ้าเจ้าชน
ผูกสมัครรักใคร่ในโจรทำให้ชายหน้าบิดามารดาแล้ว พ่อจะฆ่าเจ้าเสีย

นางเศรษฐีได้รับความละอายหมกปิดฎีกาจึงคมนากาลกลับไป
สู่เคหาของตนแล้วเรียกนางทาสผู้สนิทคนหนึ่งมาสั่งว่า เจ้าจงรับเอาเงิน
แลกทองไปยังสำนักนายโจรบาลบอกว่าท่านจงรับสินขลนนี้ จงปล่อยโจร
เสียอย่าได้ผูกพันนาการโจรเลยตามคำเราสั่ง

นางทาสรับเอาเงินแลกทองไปให้แก่นายโจรบาลแล้วบอกว่า ท่าน
จงรับเอาสินขลนนี้ปล่อยโจรเสียอย่าได้ผูกพันนาการโจรเลย นายโจร
บาลรับเอาเงินแลกทองไว้แล้วก็แก่พระโพธิสัตว์ออกจากเครื่องพันนาการ

นางคารวิจิงจกขนมแลของเคี้ยวแลอาหารมีเข้ายาคุณแลภคตาหาร
เป็นต้นส่งไปบ้ำเธอพระโพธิสัตว์เจ้า อยู่มาประมาณสองสามวันพระ
โพธิสัตว์เจ้าก็ปราศจากพระโรคพาธได้ความสุขสำราญอยู่ณเรือนจำนั้น

อยู่มาภายหลังโลกันธเศรษฐีอยากจะไปค้าขายประเทศอื่น จึง
จัดแจงสิ่งของต่าง ๆ บันทุกลงสำเภพาพระโพธิสัตว์เจ้าไปในสำเภพาด้วย

นางคารวิเกิดความทุกข์เสียใจโศกเศร้ากลัวจะพลัดพรากจากพระ
โพธิสัตว์เจ้า จึงไปวิงวอนบิดาว่าจงพาข้าพเจ้าไปด้วย ข้าพเจ้าอยาก
จะเห็นประเทศอื่น ๆ

เศรษฐีบิดาโกรธคำปริภาษว่า หมึงร้ายเหลวไหลหยากได้ โจร
เป็นผี จะตามโจรไปพ่อก็ไม่พาเจ้ากลับมา

นางคารวิทำสำออยให้บิดาหายโกรธแล้วจึงหมอบลงแทบท้าวบิดา
วิงวอนว่า ข้าแต่คุณพ่อ เมื่อคุณพ่อไปทางไกลเกิดความเจ็บไข้ ได้ความ
ทุกข์ ไม่มีใครปฏิบัติคุณพ่อจะได้ความลำบาก

โลกันธเศรษฐี^๑ ใ้^๒ ฟังถ้อยคำของธิดาก็เกิดความยินดีปริตารับว่าจริง
ของเจ้าแล้วก็พาธิดาลงเรือสำเภาไป

พอถึงวันฤกษ์ก็เศรษฐี^๑ ก็ให้ทาสกรรมกรทั้งปวงเคลื่อนสำเภาออก
จากท่า ทาสกรรมกรทั้งสนเหล่านั้นก็ไม่สามารถจะผูกสำเภาให้เคลื่อน
ออกจากท่าได้

เศรษฐี^๑ จึงให้พระโพธิสัตว์^๒ ถอดธงขนโปกบนศรัษะเรือ พอพระโพธิสัตว์
โปกธง^๓ เรือสำเภาก็เคลื่อนออกจากท่าได้ คนทั้งปวงได้เห็นพระ
มหาสัตว์ดังนั้นก็เกิดโสมนัสยินดีปริทา

เมื่อเศรษฐี^๑ ไม่สามารถจะฆ่าพระโพธิสัตว์^๒ ให้ตายได้ ก็เกิดความ
ไม่ชอบใจพระโพธิสัตว์^๒ ด้วยความที่เศรษฐี^๑ เห็นผิดไป เรือสำเภาแล่น
ไปกลางมหาสมุทรอยู่นานหลายวัน ก็ยลถึงท่านครหนึ่งชื่อว่า ชุรนคร
(ถ้ามีผู้^๑ โจทก์ถามเข้ามาว่า พระนคร^๒ นชอว่าชุรนคร เพราะเหตุอะไร
มีผู้^๑ วิสชนากล่าวว่า พระนคร^๒ นชอว่าชุรนครเพราะนครนั้นมีสระน้ำกรต)

แท้จริงในพระนครมีสระใหญ่ มีเสาประโคนแล้วด้วยคิลาอยู่ในสระ
นั้นมียกษัตริย์อยู่ เพราะเหตุนี้จึงได้ชื่อว่าชุรนคร (พระนครมีสระน้ำกรต)
แลมีอักษรจารึกไว้ที่หลักคิลา^๑ นั้นว่า ผู้ใดถอนหลักคิลา^๒ ขน^๓ ได้ก็จะได้
พระขรรค์สามารถจะฆ่ายักษ์ใหญ่ได้ จะเป็นผู้มีบุญใหญ่ดังนี้ ครั้นครบ
กำหนดสามขน้ำในสระใหญ่^๑ นั้นเกิดเป็นน้ำกรต มียกษัตริย์^๒ เกิดขึ้นจากเสา
ประโคนคิลา^๑ นั้นมากินกษัตริย์ที่ครองราชสมบัติในพระนครนั้นเสีย ประการ
หนึ่งเมื่อมกษัตริย์^๑ ครองราชสมบัติล่วงมาได้ ๓ ปี ยกษัตริย์^๒ นั้นมากินกษัตริย์

เสียบ แลวมกษัตริย์อนมาครองราชสมบัติอีก แล้วยกยักกินเสียบแล้ว

มกษัตริย์อนมาอีกเป็นลำดับมาดังนี้

ในกาลนั้นมกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าภุสราราช

ครองราชสมบัติอยู่ในนครนั้น โลกัณฐเศรษฐีจึงให้คนเชิญเศรษฐี

บรรณาการไปถวายพระเจ้าภุสราราช กราบทูลว่าข้าพระบาทจัญไรไ้

คนหนึ่งนำมาถวายพระองค์

พระเจ้าภุสราราชได้สคยแล้วทรงพระจินตนาการว่า ถึงวันคำรบ

เจ็ดตัวเราก็จะถูกยกยักกินเป็นอาหาร อย่างกระนั้นเลยเราจะตั้งโจรนี้ไว้

ในราชสมบัติ ยกยักมาถึงก็จะกินโจรเสียบ เเราอดตายแล้วภายหลังเรา

จักครองราชสมบัติต่อไป ครั้นทรงพระจินตนาการดังนี้แล้วจึงกล่าวว่

มหาเศรษฐีท่านจงนำโจรนั้นมาเถิด แลวกสั่งให้ราชบุรุษไปกับเศรษฐี

พวกราชบุรุษมา ถึงเรือสำเภาแล้วก็เข้าอุคคร่ำพระ โภธิสัตว์ โขยตีพาไป

พระมหาสัตว์เจ้าก็ทรงพระ โศกการรรแสงให้ มีน้ำพระเนตรไหลโซม

พระพิกตร คำเนิรตามพวกราชบุรุษไป

นางการวเห็นดังนี้ก็ โศกเศร้าเพียงตั้งว่ามีดวงหทัยแตกออกไปได้

เจ็ดชก ก็ถึงวิสัยญสลดมลง

พวกราชบุรุษก็พาพระมหาสัตว์เจ้าไปถวายพระเจ้าภุสราราช พระเจ้า

ภุสราราชทอดพระเนตรเห็นรูปสมบัติของพระมหาสัตว์เจ้าแล้วก็ เกิดความ

เลื่อมใส มีพระราชดำรัสว่า พ่อเฮยเจ้าก็ยังมีหนุ่มน้อยรูปร่างกึ่งงามนัก

เจ้ามาทำโจรกรรมเช่นนี้เจ้าไม่ละอายหรือ

พระโพธิสัตว์ จึงกราบทูลบรมกษัตริย์ว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า
ข้าพระองค์ไม่ไต่เป็นโจร แก้วทองนพพระมารดาของข้าพระบาทประทานให้
เศรษฐีมาแย่งชิงเอาแก้วไปแล้วกล่าวคำเท็จใส่โทษข้าพระบาท จำจง
ข้าพระบาทด้วยโซ่แล้วพามาพระเจ้าข้า

บรมกษัตริย์ได้สดับคำกราบทูลดังนี้แล้วตรัสว่า พ่อมาณพผู้เจ้าเวญ
เรจักเลี้ยงเจ้าไว้ ให้ครองราชสมบัติ

พระมหาสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า ความทุกข์
ของข้าพระบาทยังมีอยู่เป็นอันมาก จิตต์ของข้าพระบาทก็ยังไม่มีความสุข
สำราญ ข้าพระบาทจะครองราชสมบัติไปอย่างไรได้

บรมกษัตริย์ตรัสว่า ความทุกข์ของเจ้าเพียงเท่านั้นจะเป็นอะไรไป
กุมารกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า ข้าพระบาทพลัดพรากจาก
พระนครแลบิดามารดามาด้วยกันสองคนพี่น้อง แล้วกราบทูลเล่าประวัติ
จำเดิมแต่ตนถวายให้บรมกษัตริย์ทรงทราบทุกประการ

พระเจ้ากฤษดาบรมกษัตริย์ได้สดับประวัติดังนี้จึงตรัสว่า เราสำคัญ
ว่าเจ้าเป็นเด็กโจรไม่ทราบเลยว่าเจ้าเป็นวงศ์กษัตริย์เป็นเนื้อหน่อพระชินสีห์
สัพพัญญูพุทธเจ้า คุณกรพ่อ เจ้าจงไปอ่านอักษรที่จารึกไว้ที่เสาแล้วมา
ยกยเสียให้ตายแล้วจึงครองราชสมบัติเถิด

พระโพธิสัตว์เจ้าไปที่ใกล้เส้าอ่านอักษรจารึกทราบความแล้ว รำพึง
ในใจว่าเราก็กถอนเส้านั้นคืนพระนครแล้วจักฆ่ายกยเสีย แล้วเกิดความ
ยินดียกถมมากกราบทูลบรมกษัตริย์ว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า ขอพระองค์

อย่าทรงพระดำริห์ ไศกเศร้าเสียพระทัยเลย ขอพระองค์จงไต่ความสุข
 สำราญพระทัยเถิด ข้าพระบาททราบดีอยู่แล้ว ข้าแต่พระมหाराชเจ้า
 ผู้ใดที่จะสามารถถอนเส้าชนโค ผู้นั้นคือข้าพระบาทที่เดียว พระองค์
 จะไต่ทอกพระเนตรข้าพระบาทในวันที่เจ็ด แต่ขอไต่ ไปรตเกล้ามีรับสั่ง
 ให้ โลกนธเศรษฐีนำเอาแก้วมณีของข้าพระบาทคนมา ข้าพระบาทจะทำ
 แก้วมณีนั้นให้เป็นสหายของตนแล้วจะรบกับยักษ์

ในทันใดนั้น พระเจ้าภุสสาบรมกษัตริย์มีรับสั่งให้ โลกนธเศรษฐีนำ
 เอาแก้วมณีมาพระราชทานแก่พระมหาสัตว์เจ้า

พระมหาสัตว์เจ้าไต่แก้วมณีแล้วก็บังเกิดขบถยินดีเป็นอันมาก ประหนึ่ง
 ว่าไต่เห็นพระพักตร์พระมารดาฉันนั้น ยกแก้วชนุมพิตแล้ววางไว้บนพระ
 เคียงเกล้าแห่งพระองค์

พระเจ้าภุสสาบรมกษัตริย์ ไปรตเกล้าให้พระโพธิสัตว์เจ้าสรรเสริญ
 วารแล้ว ให้ตกแต่งด้วยอลังการทั้งปวงแล้วให้เสวยโภชนาหารมีรสเลิศ
 ต่าง ๆ ทรงชุบเลี้ยงพระมหาสัตว์เจ้าประดุจดังพระโอรสอันเกิดจากพระอูระ
 ประเทศฉันนั้น

กิตติศัพท์อันนั้นก็เล่าลือไปทั่วพระนคร

ครั้นถึงวันเป็นคำรบเจ็ด ยันดาชนทั้งหลาย ก็พากันมาจากทิศ
 น้อยทิศใหญ่ บางจำพวกก็ไต่รับความเศร้าโศกเสียใจ บางจำพวกก็
 รัยความสุขรื่นเริงบันเทิงใจ ยันประชุมกันอยู่ในที่มโหฬารเสมอกัน ปราถนา
 จะคุยกันบรมกษัตริย์

พระเจ้าภุสายุกรมกษัตริย์ จึงตรัสให้ โยธาเป็นอันมากเข้าถอนหลัก
ศิลา พวกโยธาทั้งสิ้นเหล่านั้นไม่สามารถจะถอนหลักศิลาให้หลุดได้
ก็พากันล้มสลบไปทุกคน

พระเจ้าภุสายุกรมกษัตริย์เกิดความหวาดพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึง
ตรัสวิงวอนพระโพธิสัตว์เจ้าว่า คุณพ่อ พวกโยธาทั้งหลายพากันล้มสลบ
ไปสิ้นแล้ว ในพวกโยธาเหล่านั้น จะมีผู้สามารถถอนขึ้นได้แต่สักคน
หนึ่งก็ไม่มีแล้ว พ่อจงถอนหลักศิลาชนควยกำลังเรียวแรงของพ่อเถิด

พระมหาสัตว์เจ้าเข้าไปใกล้เสาแล้ว จึงตั้งสติอธิษฐานว่า ข้าแต่
หมู่เทพเจ้าผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าข้าพเจ้าจักได้เป็นพระสัมพันธูปุทธเจ้า
ในอนาคตกาลไซ้ไร แต่พ่อข้าพเจ้าเอามือไปแตะต้องเสาศิลาเข้าแล้ว
ขอให้เสาศิลาขึ้นหลุดถอนขึ้นได้ โดยง่ายตายเถิด

ในทันทีนั้น เทพเจ้าทั้งหลายมีท้าวสักกกรินทราธิบดีเป็นประธาน
ก็มาสนนิบาตประชุมกันช่วยกระทำการถอนเสาศิลาขึ้นเป็นการเอิกเกริก
โกลาหล

ส่วนพระมหาสัตว์เจ้า เมื่อจะถอนเสาศิลา พระองค์ จึงระลึกลง
พระบารมีทั้งหลายแล้วกล่าวว่า พระบารมีทั้งหลายคือพระทานะบารมี
พระศีละบารมี พระเนกขัมมะบารมี พระขุณฺณายบารมี พระวิริยะบารมี
พระขันติบารมี พระสัจจะบารมี พระอธิษฐานะบารมี พระเมตตาบารมี
พระอเบกขาบารมี ทั้งปวงจงมาแวดล้อมข้าพเจ้าช่วยกันรบกับขยิกษเถิด
ว่าแล้วก็เข้าไปถอนเสาศิลาขึ้นได้ โดยสุขสวัสดิ์แล้วได้พระขรรค์เล่มหนึ่ง
ในประเทศที่มุลรากแห่งเสาศิลาขึ้น

พระโพธิสัตว์เจ้าควยเอาพระขรรค์ได้แล้วก็โยนเสาศีลาลงในน้ำเสาศีลา
ก็กระทำให้เสียงดังปรุปรุเหมือนขว้างคอก แล้วก็ย่อยละเอียดเป็น
จุณวิจุณไป อิศวรยทั้งหลายก็ปรากฏบังเกิดมี แผ่นมหาปฐุพื้น
ก็กมปนาทสนั่นหวั่นไหวทุกพระยาข้างอันเมามันฉนั้น ยันคาเทพคา
ทั้งหลายตลอดขึ้นไปจนถึงพรหมโลกก็พากันร้องเสียงสาธุการ

พระเจ้ากฤษสาบรม กษัตริย์ จึงตรัสว่า การที่ท่านทำให้สำเร็จไปแล้วนี้
เป็นชนทแรก ยังจะมีกษเป็นคอกปทุมชาติผุดขึ้นมาต่อภายหลัง

พระมหาสัตว์เจ้าจึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ถ้าเราเป็นผู้มีบุญจะได้
เป็นบรมกษัตริย์ในพระนครนี้ไซ้ เราจะโยนแก้วมณีลงไปในน้ำ ขอแก้ว
มณีที่เราโยนไปแล้วอย่าได้จมลงเลย ครั้นอธิษฐานแล้วก็โยนแก้วมณีไป
แก้วมณีก็ไม่จมน้ำกลับลอยอยู่บนหลังน้ำ พระมหาสัตว์เจ้า ก็ถือพระ
ขรรค์ลงไปในสระนั้น มีแก้วมณีเป็นอันมากก็มาแวคล้อมพระมหาสัตว์
ประภิชฐานอยู่ ส่วนยักษ์ก็เป็นคอกปทุมชาติผุดขึ้นมา พระมหาสัตว์
เจ้าก็ฟาดคอกปทุมชาติด้วยพระขรรค์ คอกปทุมชาติก็ปรากฏเป็นยักษ์
ถึงซึ่งความตาย เทพคาแลมนุษย์ทั้งหลาย ก็เกิดความโสมนัส
ขลลอเสียงสรรเสริญอยู่กักก้อง ชนทั้งหลายก็กล่าวการมงคลด้วยปาก
ก็อวยชัยมงคลแก่พระมหาสัตว์เจ้า

ในกาลนั้นพระเจ้ากฤษสาบรม กษัตริย์ก็เข้าสวม กอดพระ โพธิสัตว์เจ้า
แล้วตรัสว่า คุณกรพ่อเจ้าให้ชีวิตแก่เรา ๆ จะให้นางมกุฏเทวีซึ่งเป็นราช
ธิดาของเราแก่เจ้าจะกระทำการอภิเษกมอบราชสมบัติให้แก่เจ้า

ขุณยญาสชาตก

พระมหาสัตว์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า ชายาของ
ข้าพระบาทชื่อว่านางคารวิเป็นธิดาของโลภันธเสรฐมีแล้วพระเจ้าข้า

บรมกษัตริย์ตรัสว่า ชึ่งเจ้าว่ามีชายาอยู่แล้วนั้นช่างเกิด คน
ทั้งหลายเขามิชายาสองคนก็มี เจ้าจึงเลี้ยงชายนางทั้งสองคนให้เป็นฝ่าย
ขวาคนหนึ่งให้เป็นฝ่ายซ้ายคนหนึ่ง แล้วตรัสให้ราชบุรุษไปเชิญนาง
คารวิมาเฝ้าตรัสว่า คุณแม่คารวิ ตัวเจ้ากต นางมกฏเทวีธิดาของเรา
กต ทั้งสองนางนี้จึงมีความสืเนหารักใคร่กันให้เป็นเหมือนพี่น้องร่วม
พระกรรมมารดาเดียวกัน จึงช่วยกันประวิบัติสามมีเกิด

นางคารวิถวายบัง ไคมบรม กษัตริย์แล้ว รัชพระ ราชโองการว่าสาธ
ชึ่งทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าข้าพระบาทตั้งนี้เป็น การดีแล้วพระเจ้าข้า

บรมกษัตริย์ โปรดให้กระทำการมงคลอยู่ถึงเจ็ดวันแล้ว พระ
โพธิสัตว์กษัตริย์ครองราชสมบัติ กิตติศัพท์กฟงขจรไปว่า มีบรมกษัตริย์
ทรงพระนามว่าพระเจ้าวรวงศ์ ปราบกฏว่าเป็นผู้มีบุญม่ายกษเถาริงตายได้
ครองราชสมบัติแล้ว

พระเจ้าวรวงศ์จึงให้อัญเชิญพระเสื่อเมืองในพระนครนั้น ชึ่งถูก
ยักษเถาริงขับไล่ไปประคิษฐานณชอยจักรวาท มาแล้วกระทำปลกรรม
ด้วยสักการอันใหญ่แล้วให้อยู่ในเทวกุล (ศาลเทพารักษ์)

พระเสื่อเมืองทราบคุณของพระ โพธิสัตว์เจ้าแล้วปราธนาจะคอยแทน
พระคุณพระ โพธิสัตว์เจ้า จึงถวายแก้วมณคดวงหนึ่งมีอานุภาพเป็นอันมาก
แก่พระ โพธิสัตว์เจ้าแล้วกราบทูลอุปเทศที่จะใช้สอยแก้วนั้นว่า ข้าแต่

สมมุติเทวราชเจ้า แก้วดวงนี้มีอำนาจเป็นอันมาก ถ้าพระองค์
 ปรากฏาจะเสด็จไปบนอากาศจงถือเอาแก้วดวงนี้ไป ถ้าพระองค์จะมี
 พระราชประสงค์อย่างใดแก้วดวงนี้ก็จะประพฤติกตามพระราชประสงค์ทุก
 ประการ

พระเจ้าวรวงศ์บรมโพนิสัตวเจ้าทรงรบแก้วนั้นไว้แล้วเสวยราชสมบัติ
 อยู่ช้านาน อยู่มาวันหนึ่งถึงเวลาอิศวรรตติกสมัย ทรงหวนระลึก
 ถึงพระเชษฐาของพระองค์อันความโศกแลความทุกข์เข้าขบคั่นก็ทรงพระ
 กรรแสงแล้วทรงจินตนาการว่า ตั้งแต่เราได้เป็นบรมกษัตริย์แล้ว ยังไม่
 ทราบข่าวพระเชษฐาเลย ว่าพระเชษฐาจะยังมีพระชนม์ชีพอยู่หรือ
 ประการใด ทรงจินตนาการดังนี้แล้ว ครั้นรุ่งขึ้นเป็นวันใหม่ก็ไปเฝ้าพระ
 ลีลสุรราชมอราชสมบัติแก่พระลีลสุรราชแล้ว กราบทูลว่าข้าพระบาทขอ
 ถวายบังคมลาไปเที่ยวแสวงหาพระเชษฐาของข้าพระบาทพระเจ้าข้า

พระเจ้าภูสาบรมกษัตริย์โศกขบ พระวาทาพระบรมโพนิสัตวเจ้าแล้ว
 พระเนตรทั้งสองก็ฟูมฟองไปด้วยพระอิสสุชลธารามีพระดำรัสว่า พ่อจะ
 ไปเที่ยวแสวงหาพระเชษฐาเป็นทริกบิดาจะห้ามเจ้าก็ขมิบขังควร เจ้าจะ
 พาทั้งสองเทวีไปด้วยหรือประการใด

พระวรวงศ์บรมโพนิสัตว กราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า
 ข้าพระบาทขอฝากนางมกุฏเทวีไว้แก่พระองค์ จะพาแต่นางคารวิไปพอได้
 เป็นเพื่อนกัน

ฝ่ายนางมกฺกเทวีได้สํกษณ์คำพระราชสํมิแล้ว ไม่อาทกถันความ
โศกไต่กทรงพระกรรแสงวิงวอนพระราชสํมิกล่าวเป็นขาทคาคาว่า

มา ชหาสี จ มํ เนหิ	สหายกา อหํ ตยา
คมิสฺสาม สุขทุกฺขา	วนาวเน ตโย ชนา
คตมคฺเค อญฺณมญฺญํ	มุขํ ทสฺเสม หาสนํ
มํ ชหา คารวี เนติ	กํ ปาปํ ปกตํ มยา
มริสฺสามิ ตยา วินา	ชีวิตา มรณํ เสยฺโย
วิธวํ กญฺจํ โลเก	คจฺฉณฺณเวว รเถสภ ๗

แปลว่า ข้าแต่พระราชสํมิเจ้า พระองค์อย่าไต่ทึงข้าพระขาทเสีย
เลย พาข้าพระขาทไปด้วยเถิด ข้าพระขาทจะไต่เป็นเพื่อนพระองค์ เรา
ทั้งสามคนจะไต่ร่วมสุขร่วมทุกข์กันไปในบ้าน้อยป่าใหญ่ จะไต่เห็นหน้า
กันพอไต่เป็นทริ นเริงใจในหนทางที่จะไป พระองค์มาละทิ้งข้าพระขาท
เสียจะพาแต่แม่คารวีไปทึงนี้ ก็ข้าพระขาทไต่กระทำกรรมชั่วช้าลามก
สิ่งไต่ไว้แล้ว ข้าพระขาทปลัดพรากจากพระองค์แล้วก็คงจะตาย ตาย
เสียก็ดีกว่ามีชีวิตอยู่ ความที่เป้นหญิงหม้ายเป้นเครื่องเคอตรอนใจในโลก
ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐในรต ข้าพระขาทจะขอตามเสด็จไป

พระเจ้าวรวงศ์บรมกษัตริย์ จึงตรัสตอบเป็นขาทพระคาคาว่า

นตฺถิ ปาปํ กตํ ตยา	ตุวํ น โหสิ อปฺปียา
อหํ อากาสคฺมโน	ทฺวินฺนํ คณฺหามิ กํ คโต
อจฺฉสฺสุ บิตุ สนฺติเก	น จิรฺสฺเสว เม คโต
ติฏฺฐ ยาว มมากตา	มา โสจิตฺถ มยา วินา ๗

แปลว่า เจ้าจะไต่กระทำการชั่วช้าลามกก็ห้ามไต่ อนึ่งเจ้าจะ
 ไม่เป็นทรกของพกห้ามไต่ พจะไปทางอากาศจะอุ้มเจ้าไปถึงสองคน
 อย่างไม่ไต่ เจ้าจงอยู่กับพระบิดาเถิด พไปจะไม่ให้ชานัก เจ้าจง
 คอยอยู่กว่าพจะกลับมา เจ้าอย่าไต่ใครไต่กถการที่พลตพรากจากพเลย
 พระเจ้าวรรณสังขาคก โพลีสत्वเจ้า ถวายบังคมลาพระเจ้าภูสาราช
 แล้วก็อุ้มนางการวชนยนตกถอเอาแก้วมณเฑาะชนไปบนอากาศ เมื่อคน
 ทั้งหลายทั้งภายนอกพระนครทั้งภายในพระนครมีนางมกฏทิวเป็นประธาน
 พากันร้องไห้อยู่ ก็เหาะไปโดยอากาศทั้งสองคน พอถึงเวลาสายณหสมัย
 ไต่เห็นศาลาพระกายสในป่าใหญ่ ทั้งสองผู้เมื่อกี้เหาะลงไป จึงเข้าไป
 ไกลไหว้พระกายสแล้ว ก็นั่งอยู่ในที่ส่วนสุดข้างหนึ่ง

พระกายสถามว่าท่านทั้งสองมาจากประเทศสถานที่ไหน

พระโพลีสत्वเจ้าจึงบอกว่า ข้าแต่พระกายสผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้ง
 สองมาจากขรนครจะขออาศัยอยู่ในสำนักพระผู้เป็นเจ้าตลอดราตรนี้ แต่
 พออรุณชนมากก็จะลาพระผู้เป็นเจ้าไป

พระกายสถามว่า ท่านทั้งสองพากันมาไต่กวันแล้ว

พระโพลีสत्वเจ้าบอกว่า ข้าพเจ้าทั้งสองออกแต่เวลาเช้า พอถึงเวลา
 เย็นก็มาถงสถานทน

พระกายสถามว่า ไต่ยินว่าขรนครอยู่ไกลเหลือเกินเหตุไฉนท่าน
 จึงมาไต่กวันเดียว

พระมหาสत्वเจ้าบอกว่า ข้าพเจ้ามาทางอากาศด้วยยานภาพแก้วมณเฑาะ

พระคาบสได้ฟังแล้วคิดว่า เมื่อคนทั้งสองนอนหลับแล้วเราจะลัก
เอาแก้วมณีแล้วจะเหาะไป

พระโพธิสัตว์เจ้ากษัตริย์นางคารวี่ มีพระกายเห็นตเห็นอภัยกับนอม
หลับไป

พระคาบสทำเป็นเคื่องกรมไป ๆ มา ๆ ครั้นทราบว่าทั้งสองคน
หลับแล้ว ก็ค่อย ๆ ย่องเข้าไปลักเอาแก้วมณีได้แล้วก็เหาะไปบนอากาศ

พระมหาสัตว์เจ้าตนพระบรมมแล้วไม่เห็นแก้วมณี แลไม่เห็นพระ
คาบสอยู่ในคาลา จึงปลุกนางคารวี่ขบยกว่า คุณกรเจ้าผู้มพกตรอน
เจริญ พระคาบสลักเอาแก้วมณีของเราหนีไปแล้ว

นางคารวี่กราบพระสามีสง ทพระบาทแล้วก็กรรแสงให้ว่า ข้าแต่
พระสามีเจ้าเราจะพากันไปก็ไม่มีรู้จักว่าทิศไหนต่อทิศไหน ใครจะบอกหน
ทางให้แก่เรา เราก้หลงเที่ยวไปในป่าอันพลุกพล่านไปด้วยสัตว์เลื้อนื้อ
ร้ายก็จะพากันตายไม่ต้องสงสัย

พระโพธิสัตว์เจ้าสวมกอดนางคารวี่จุมพิตแล้วกล่าวคาถารำพรรณ
ไปว่า

ภทฺเท ปุพฺเพ กมฺมเวรา	สีลธโรติ มณฺณิตา
น กุหโกติ กงฺขาม	กสฺมา ปาปํ น ภายติ
ตาปโส นาม การุญฺโณ	พฺรหฺมวิหารยุตฺตโก
กสฺมา อมฺเห ทุกฺเข กโร	ภทฺเท ตฺวํ สุขิตา ปุเร
ปาสาเท เต วสํ สุขา	ปตฺตिका กนฺตารมาคตา
โสกาตุริยสมฺปตฺตา	ครุคพฺภา กถิ จเร
สพฺเพ สตฺตา วเน สนฺติ	จณฺฑาธา จ วิหีสกา
อมฺเห ทุกฺขปฺปตฺเต มคฺเค	กถิ คจฺฉามิ ภีรกา ฯ

แปลว่า คุณกรเจ้าผู้มีพกตรอินเจริญ กรรมเวรของเราได้กระทำไว้แต่ปางก่อน เราสำคัญว่าพระคายนเป็นผู้ทรงศีล ไม่สงสัยเลยว่าแกเป็นคนโกง เหตุไฉนแกจึงไม่กลัวบาป ชนช้อว่าเป็นคายนยอมประกอบไป ด้วยความกรุณาประกอบไปด้วยวิหารธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม เหตุไฉนมาทำให้เราได้รับความลำบาก คุณกรเจ้าผู้มีพกตรอินเจริญ แต่ก่อนเจ้าได้เคยเสวยความสุข เมื่อเจ้าอยู่ในปราสาทเจ้าเคยเป็นสุขสำราญ ยกนมาลงทกนการต้องเคียดแค้นเท่า ได้เสวยความสุขเคียดแค้นความเคียดอื่น แลเจ้าก็มีกรรมแก่จะเที่ยวไปอย่างไรได้ ในขากมีแต่สัตว์อันตราย คอยแต่จะเบียดเบียนกันทั้งนั้น เราทั้งหลายก็เป็นคนขลาดจะไปในทางที่ลำบากอย่างไรได้

พระวรวงศ์โพธิสัตว์เจ้า ปรีเทวนาการแล้วก็จึงพระหัตถ์พระราช เทวีไม่ทราบว่าทิศไหนเป็นทิศน้อยทิศใหญ่ก็ดำเนิรไปตามทางกันดาร แล ปลอบพระราชเทวีว่า คุณกรเจ้าผู้มีพกตรอินเจริญ ถ้ามียกษมนเทยว อยู่ในขามาประจวบคเพราะหน้าเราเขาเราจะทำอย่างไร อารูธในมือก็ไม่มี ถ้ามพระขรรค์อยู่ในมือแล้วจะต้องกลัวยกษเพราะเหตุอะไร

พระมหาสัตว์เจ้าก็ขพระราชเทวี สันความสามารถที่จะดำเนิรต่อไป อีกได้ ก็เขาหยดพกนงอยู่ใต้ต้นไทรของพระยายกษตนหนึ่ง

ในขณะนั้นมยกษตนหนึ่งได้เห็นกษตรยทงสองแล้วก็แล่นมาด้วย กำลังเรวร้องชนด้วยเสียงอนตงพลกพงกล้ว พระโพธิสัตว์ได้เห็นยกษแล้วก็ฉวยเอาพระหัตถ์เทวลูกชนหนีไป ยกษก็ไล่ติดตามเหยียบยบต้นไม้ใหญ่หน่อยหักทำลายมา ครั้นถึงพระมหาสมุทรไม่อาจลงไปได้ก็รอ

ขุณฺณาสชาคก

ข้าอยู่ กษัตริย์ทั้งสองก็พากันว่า ย่นนำทรงกรรแสงปริเทวนาการคร่ำครวญ
ไป พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ดูกรเจ้าผู้มพกตรอนเจริญ พระมหาสมุท
เป็นที่น่ากลัว ประกอบไปด้วยภัยอันตรายเป็นอันมากเป็นที่อยู่ของหมู่
มัจฉาชาติ เจ้าจงเจริญเมตตาคิจตไปในหมู่สัตว์ทั้งปวง

ครั้งนั้นก็เกิดมิลมพายุใหญ่ มหาเมฆก็ตั้งชนฝนก็ตกลงมา ท้อง
ฟ้าอากาศก็เกิดมิลมลอนนการทั่วไป จนกำหนดทิศน้อยทิศใหญ่ไม่ได้
กษัตริย์ทั้งสองถูกคลื่นในมหาสมุทรซัดเอาจนเห็นจเห็นอพระกาย อ่อน
กำลังลง ก็พลัดพรากจากกันต่างคนต่างลอยไปจนเวลาแสงสว่าง
อรุณชนมา พอเวลารุ่งเช้าคลื่นก็ซัดพระโพธิสัตว์เจ้าไปถึงฝั่ง

พระโพธิสัตว์ขึ้นจากฝั่งได้แล้ว ก็เที่ยวค้นหาพระราชเทวีตาม
หาดทราย เมื่อไม่ประสพพบพระราชเทวี ก็กล่าวเป็นบาทพระคาถา
ปริเทวนาการว่า

โอโห เวรา ปุเร กตา	ตุวิ คณฺหามิ วุยฺหิตํ
อชฺช รตฺตํ ตุจฺจนฺตฺตา	วุยฺหมานา จ เอกิกกา
ตรงฺกาหิ หตา วุยฺหา	คมฺภีรณฺณววุยฺหิตา
โอโธ เณฺโต น ปสฺสามิ	ทิสฺวาน ตุจฺจนฺตฺกํ
กํ มชฺเณ นุ มจฺจนฺกขิ	อุทาหุ ทุพฺพลา มตา
น ทิสฺสามิ จ เม ชายา	อาหุ ตินฺณา สมุทฺทกา
สามิกณฺจ คเวสนฺตํ	อปสฺสนฺตํ มมํ คตา
มณฺณนฺตํ สามิกํ มตํ	ตตฺถ คจฺจนฺตํ เอกิกกา

กาจิ คุณสมา นตฺถิ	อติคุณวรา จิตา
สกโกติ กปณากาเล	ยาว รชชมการเย
ตปโส โทสกาโร จ	มณี โน เณนิโต คโต
สเจ หิ เม มณี ลทฺธา	ทุกขปฺปตฺตา น จ สียา
เนนฺตุ อินฺโท จ พุรหฺมา จ	จตฺตาโร โลกปาลกา
ฉกามาจฺรา เทวา	สมุทฺตรกฺขกาบี จ
สพฺเพ โน สงฺคหํ กตฺวา	ปาเลนฺตุ มา ปมฺภูจฺกา
มม สนฺตีกมาคนฺตฺวา	โสตฺถิ ภาวนฺตุ โน สทา ฯ

แปลว่า ไ้กรรมเวรเราไ้กระทำไว้แต่ปางก่อน พ็ผู้เจ้ามาถูก
 ว่ายน้ำ ในคินวอนน้เจ้ากมีแต่มีอเปล่า ๆ ว่ายน้ำไปแต่ผู้เคียว ถูกคลิน
 ซักลอยไปว่ายอ่ยในทเลล็ก พ็ไม่เห็นเจ้าเห็นแต่น้ำเปล่า ๆ เจ้าคงจะ
 เป็นเหยอมีจฉาชาติในกลางพระมหาสมทรวเลี่ยแลแล้ว มีฉนนั้นเจ้าคงจะหมค
 กำล้งตายเลี่ยแลแล้ว ซายาของพ็อ่ยพ็ไม่เห็นเจ้าแลแล้ว หรือว่าเจ้าชน
 จากพระมหาสมทรวไ้แลแล้วเทยวแสวงหาสามมีไม่เห็นพ็ก็เคียวไป ล้าคณูว่า
 สามมีตายเลี่ยแลแล้วก็เคียวไปแต่ผู้เคียว ใครทจะมีคณูแกพ็เส่มอเจ้าไม่มี
 แลแล้ว เจ้ามีคณูแกพ็อย่างประเสริจู้เหลื่อเกิน เจ้าเป็นผู้สามารถอหาญ
 ตงแต่เมอพียงเป็นคนกำพรามาจนถงพ็ไ้ครองราชสมบัตติ ตายสเป็น
 ผู้ชวร้ายมาล็กเอาแกวมณิของเราไปเลี่ย ถ้าหากเราไ้แกวมณิแลแล้ว
 เราก้จะไม่ถงความลำบากยากเข็ญอย่างนี้ ขอพระอินทร์พระพรหมท้าว
 จตุโลกบาล แลเทพเจ้าในกามาพจรสวรรค์ทง ๒ ชั้น แลเทพคาท
 รักษาพระมหาสมทรวทงสน จงช่วยนำเอาแกวมณิมาให้ข้าพเจ้า จงกระทำ

ความสงเคราะห์ข้าพเจ้า ช่วยพิทักษ์รักษาข้าพเจ้าทั้งสองอย่าได้หลงลืม
ข้าพเจ้าเลยเลย ขอความสวัสดิ์จงมีมาถึงข้าพเจ้าทั้งสองในกาลทุก
เมื่อเกิด

พระมหาสัตว์เจ้า ปรีเทวนาการอยู่ไม่สามารถจะดำรงพระกายอยู่
ได้ก็ถึงวิสัยบุญภาพลบลงเห็นอหาคทราย ไม่ช้าก็กลับได้สติมาเข้าพระทัย
ว่าพระราชเทวีสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว ถูกไฟกล่าวคือความโศกเผาผลาญ
พระหทัย ก็เกิดความร่ำร้อนพระมิ่งสะในหทัย พระมหาสัตว์เจ้าก็ทรง
ดำรงพระสติแล้วก็อุฎฐาการจากหาคทรายดำเนินไปด้วยความเข้าพระทัย
ว่าพระราชเทวีสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว เสด็จสัญจรไปในบ้านอยุธยาใหญ่ถ้วน
เจ็ดทิวาการก็ยลถึงพระนครหนึ่งชื่อว่า ไอยมาสนคร

ครั้นนาคายสทลกแก้วมณีไปในน ครั้นลักเอาแก้วมณีได้แล้ว
ก็เหาะขึ้นไปสูงเกินประมาณถกลมกรคพคเอาศรัษะชาติก็ตกลงในที่ใกล้
พระนครไอยมาสกยทั้งแก้วมณี

พวกพ่อค้าเก็บแก้วมณีได้ก็เอาไปถวายพระเจ้าวงศ์สุริยามาส ๗ ก็
โปรดให้นำเอาไปประดิษฐานไว้ในโรงทาน

ส่วนพระโพธิสัตว์เจ้าได้เห็นโรงทานแล้วจึงทรงจินตนาการว่า เรา
จะบริโภคอาหารในโรงทานแล้วก็เข้าไปยังโรงทานเที่ยวแลครูปภาพที่เขา
เขียนไว้ ได้เห็นรูปภาพเศษฐากยดวงแก้วมณีในห้องแรก ได้เห็นรูปภาพ
พี่น้องพลตพรากจากพระมารดาในห้องที่สอง ได้เห็นรูปภาพพี่น้องบัณฑิต
หลบอยู่บนศาลาในห้องที่สามแล้ว ไม่สามารถจะดำรงพระกายอยู่ได้
ก็ถึงวิสัยบุญภาพลบลง

พวกราชบุรุษได้เห็นพระ โพลีสत्वเจ้าแล้วก็เกิดความพิศวงจึงพากัน
ไปกราบทูลพระเจ้าวงศ์สุริยามาสให้ทรงทราบ

พระเจ้าวงศ์สุริยามาสทรงทราบเหตุนี้แล้ว ก็ขณคอกชาธารเสด็จ
ไปโดยด่วนเข้าไปยัง โรงทานได้เห็นพระกนิษฐาแล้วก็เข้าสวมกอดจูมพิศ
พระเคียรทรงพระกรรแสง

ฝ่ายพระเจ้าวงศ์ผู้เป็นพระกนิษฐา ได้เห็นพระเชษฐาแล้วก็เข้า
สวมกอดทรงพระปริเทวนาการ

กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงพระสอกลสอนให้ อันความวิปโยค
โศกเศร้าถูกตรึงแล้วสเหมือนดังบุคคลมีสิริกายที่เขายกขนวางไว้เห็นอ
เชิงตะกอนนั้น ไม่สามารถจะดำรงพระกายอยู่ได้ก็ถึงวิสัยญญาพล้มลง

บัดนี้พวกพลนิกายทั้งหลาย ได้เห็นกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรง
วิสัยญญาพล้มลงดังนี้ อันความเศร้าโศกที่อาศรัยการุญภาพหากยับ
คั่นก็พากันล้มลงประทุจกข่าไม้ รังถูกลมพายุใหญ่พัดประหารนั้น

กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ก็ไต่พระสคพนชนแล้ว พระกนิษฐาจึงทูล
ถามพระเชษฐาว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า เมื่อพระองค์บนธมหลย
อยู่กับข้าพระบาทแล้วมาทั้งข้าพระบาทเสียด เสด็จไปแห่งหนตำบลใด
เจ้าข้า

พระเชษฐาตอบว่ากรเจ้าน้อง น้องเจ้าพูดอะไรพะเล้าให้ของเจ้าฟัง
น้องเจ้าจงฟังคำพ เมื่อเราทั้งสองนอนออยด้วยกันบนศาลา ชนทั้งหลายมี
อำมาตยราชปโรหิตเป็นต้น พากันยกพขนวางบนรถแล้วพาไปถึงมหา

นครพททชนไม่เห็นน้องเจ้า พึงให้พลงนิกายทั้งปวงไปคน้องเจ้าที่ศาลา
 พลงนิกายเหล่านั้นไม่เห็นน้องเจ้าแล้วก็เที่ยวไปสู่ทิศต่าง ๆ ไม่เห็นน้องเจ้า
 ที่ไหน ๆ แล้วก็กลับมาบอกพี่ พึงให้สร้างศาลาแล้วให้ทานเพื่อความ
 ประสงค์จะเห็นน้องเจ้า จำเดิมแต่นั้นพี่ก็มีความสุขสำราญเสวยแต่
 ความทุกข์มาจนได้เห็นหน้าน้องเจ้า ก็น้องเจ้าเล่าตั้งแต่พลัดพรากจากพี่
 แล้วน้องเจ้าไปถึงไหนเป็นสุขเป็นทุกข์อย่างไร

พระกนิษฐาจึงทูลว่า ข้าแต่พระเชษฐาข้าพระบาทถูกความ
 พลัดพรากแลความโศกเศร้าแลความทุกข์เข็ญขบขัน เป็นคนกำพร้า
 เกรไปจนถึงบ้านโลกันธเศรษฐี โลกันธเศรษฐีซึ่งเอาแก้วมณีไปเสียแล้ว
 ไบยตีเอาข้าพระบาทเอาไปขังไว้ในเรือนจำ ธิดาของเศรษฐีชื่อนางคารวิ
 ได้เห็นข้าพระบาทแล้วมีใจหวาดหวั่น ไปด้วย ความกรุณาจึงให้ สิ้นปลดแก่
 ผู้คุมให้ปลดเปลื้องข้าพระบาทจากเครื่องจำจองแล้ว ให้ข้าทนายโภชนิ
 ยอาหารแก่ข้าพระบาท

อยู่มาภายหลังโลกันธเศรษฐีไปค้าขายยังเมืองขุรนครพาข้าพระบาท
 ไปถวายพระเจ้าภุสสา ในประเทศอันหวังจะให้พระเจ้าภุสสาฆ่าข้าพระบาทเสีย
 ครั้นถึงวันคาร์บเจ็ด ยักษ์จะกินพระเจ้าภุสสา ข้าพระบาทจึงถอนหลักศิลา
 ขนแล้วฆ่ายักษ์ตาย พระเจ้าภุสสาทรงโปรดปรานข้าพระบาท พระราชทาน
 พระราชธิดาชื่อนางมกฏเทวีกษัตริย์ราชสมบัติให้ข้าพระบาท ข้าพระบาท
 จึงกราบทูลว่าข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ภริยาของข้าพระบาทเป็นธิดาของ
 เศรษฐีมีอยู่แล้วพระเจ้าข้า

เวลานั้นพระเจ้าภูษาจึงให้ไปรับนางคารวี่มาตั้งให้เป็นอัครมเหษีเอก
แล้วให้นางมกภูเทวีเป็นอัครมเหษีที่สอง แล้วอภิเษกเข้าพระบาทในราช
สมบัติ เข้าพระบาทครองราชสมบัติมาไม่สิ้นชานักจึงหวนระลึกลงฝ่า
พระบาท จึงไปทูลลาพระสัสสุรราชแล้วอุ้มนางคารวี่ขึ้นบนเพลาถอเอาแก้ว
มณฑาทิพย์การึกษาพระนครกระทำตอชแทนคุณให้แล้วเหาะมาทางอากาศ
พอถึงเวลาสายณหสมีก็เข้าไปอาศรัยอยู่ในศาลาของพระคายนสกับด้วย
นางเทวี ครั้นถึงเวลารাত্রพระคายนสก็ลักเอาแก้วมณีไป จำเดิมแต่
นั้นมาเข้าพระบาทสองผัวเมียก็เที่ยวสัจจรไปในป่า มียักษตนหนึ่งเที่ยวอยู่
ในป่าได้เห็นเข้าพระบาททั้งสองก็ติดตามมา เข้าพระบาทจึงพาเทวีหนีไปใน
เวลากลางคืน ครั้นถึงฝั่งพระมหาสมุทรเข้าพระบาททั้งสองก็ลงว่ายน้ำ
อยู่ในพระมหาสมุทร พอถึงอัมระรัตติกสมยเวลาเที่ยงคืนก็เกิดลมพายุ
ใหญ่ นางเทวีมีครรภ์แก่ถูกพระมหาสมุทรกลืนกินเสียแล้วก็หายไป
เข้าพระบาทลงฝั่งแล้วเที่ยวแสวงหาเทวีอยู่ไม่ประสบพบเทวีแล้วจึงได้มาถึง
พระนครนพระเจ้าชา

พระเจ้าวงศ์ริยามาสจุมนพิศพระเคียรเกล้าแล้วลอบพระปฤษาภูางค์ด้วย
พระหัตถ์ของขวา มีพระราชดำรัสว่า เจ้าอย่ากลัวเลยเจ้าอย่าได้
จินตนาการไปเลย จำเดิมแต่ฉันไปพะโห้ให้ราชสมบัติแก่เจ้ากึ่งหนึ่ง เรา
สองคนพี่น้องจะได้ครองราชสมบัติอยู่ในพระนครนี้ คริสต์ถึงนแล้วก็พา
พระกนิษฐาเข้าไปสู่พระนคร

พระเจ้าวงศ์ริยามาสจึงพระราชทานแก้วมณีของพานิชแก่พระโพธิสัตว์
เจ้าแล้วตรัสว่า คุณกรน้อง น้องจงทูลองค์แก้วมณีคุณก็จะรู้ว่าเป็นของของ

น้อง เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าเห็นแก้วมณีแล้วกราบทูลพระเจ้าวรวงศ์ริยามาส
ว่าเป็นของตน พระเจ้าวรวงศ์ริยามาสก็พระราชทานให้

พระโพธิสัตว์เจ้าจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ข้าพระบาท
จะไปพานางมกฺกุกเทวีมาเฝ้าฯ พระบาทพระเจ้าข้า

พระเจ้าวรวงศ์ริยามาสจึงตรัสว่า พะห้ามน้องก็ทราบดีอยู่แก่ใจของ
ตน นางการวิคนใดเล่า น้องพามาจนหายไปแล้วยังจะไปพานางมกฺกุกเทวี
มาอีกหรืออย่างไร ก็แต่จะไปแล้วก็อย่าไปให้ ช้านัก

พระวรวงศ์โพธิสัตว์เจ้า ก็ถือเอาแก้วมณีเหาะขึ้นบนอากาศไปถึง
บูรณคร

พระเจ้าภุสสาแลพระมเหษีกับนางมกฺกุกเทวีใดเห็นแล้วก็พิพระทัย จึง
เชิญให้ประทับบนราชอาสน์แล้วตรัสปฏิสันฐารถามข่าวถึงนางการวิ พระ
โพธิสัตว์ก็กระทำการปฏิสันฐารกราบทูล ประวัตต์ทั้งปวง โดยนัยดังนี้แล้ว
แต่หันหลัง

กษัตริย์ทั้งสามพระองค์ทรงสคัยประพฤติเหตุแล้ว ไม่สามารถ
จะกลั่นความ โศกได้ ก็ทรงพระกรรแสง ครั้นกษัตริย์ทั้งสามค้อย
ล้างโศกได้อารมณ์เป็นที่สบายพระทัยแล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าจึงกราบทูล
วิงวอนปราถนาจะมอขเวรราชสมบัติว่า พระเชษฐาของข้าพระบาทได้เป็น
บรมกษัตริย์อยู่ณโอยมาสนคร มีพระประสงค์จะทอดพระเนตรนางมกฺกุก
เทวี จึงโปรดให้ข้าพระบาทมารับนางมกฺกุกเทวีไปเฝ้า แม่มกฺกุกเทวีจะไป
หรือไม่

นางมุกุฏเทวีกราบทูลว่า พระองค์ตรัสอะไร ข้าพระบาทอยากจะ
ตามเสด็จไปขอพระองค์จงพาข้าพระบาทไป

พระเจ้าภสัททรงพระกรรแสงแล้วตรัสว่า พ่อลูกรัก ครึ่งก่อนพ่อ
ก็พาเทวีไปทิ้งเสียคนหนึ่งแล้ว เคยวนเหตุไฉนจะพาไปอีกคนหนึ่งเล่า
ตรัสแล้วก็พระราชทานพระขรรค์แก่พระ โพลีสत्वเจ้า

พระ โพลีสत्वเจ้ารับพระขรรค์ แล้วก็พาพระราชเทวีถวายบังคมลา
พระราชบิดาพระราชมารดาแล้ว เหาะไปทางอากาศถึงไอยมาสนคร
ในวันนั้น ทั้งสองกษัตริย์ก็เข้าไปถวายบังคมพระเจ้าวงศ์วิริยามาส ผู้พระ
เชษฐาธิราชแล้วประทับอยู่ณส่วนสุดข้างหนึ่ง

พระเจ้าวงศ์วิริยามาส ได้เห็นนางมุกุฏเทวีแล้วก็เกิดพระยศไสมนัส
ตรัสชมเชยแล้วตรัสว่า ทั้งสองผิวเมี่ยมี่พระรูปโฉมเหมือนกันเปรียบ
เหมือนทองประกบไปด้วยแก้วนั้น ขออย่าได้ รุกกแก่จักตายเลย จงมี
ชนมายุยืนยาวยิ่งกว่าพินัยเถิด อีกประการหนึ่งจงให้มตกภิตทานอุทิศ
ไปถึงการวิทสันชนมชีพในกลางพระมหาสมุทรด้วยเถิด

ในกาลนั้น นางคารวี่ว่ายอยู่ในกลางมหาสมุทรถึงสามวันแล้ว ก็
ลอยไปถึงฝั่งใต้ความเหน็ดเหนื่อยพระกายเป็นอันมาก เทยวแสงหา
พระสามีไปพลางกล่าวเป็นบาทคาถารำพรรณไปว่า

ชายสามี ตาต กุหี วสสี ตวิ ติริ คโต

อุทาหุ มรณิ ปตโต มหาสมุทรทมชุนเก

อุทาหุ สุขิต โหหี คณหี มับี อนาทร

มี่ อการุณโก ปุตต์ คพุกข์ เมบี การุโณ
 อโห วรวงสุราชาติ อุตฺตรโตะอุทาหุ โน
 ตรีตฺวาน ยที ตีร์ มม สนฺตีกมากโต
 ปสฺสามหึ ทว มุขึ สุขิตา จ อนาถรา
 อชฺชาหึ ทุกุขิตา โหมิ มามนฺตยามิ ตึ บียั
 กตฺถ วสสิ เม สามิ กุทฺโธ ตฺถเห กถึ สียา
 อุทาหุ มจฺฉกิลิตฺโต ยที อมตฺวาตโต
 อุโภ มยึ ชายปตี คมิสฺสาม ยถาสฺสุขึ

แปลว่า พ่อสามี่ของเมียอยู่ที่ไหน เธอถึงฝั่งแล้วหรือ หรือเธอสิ้น
 พระชนม์ชีพในกลางพระมหาสมุทรเสียแล้ว หรือเธอได้ความสุขแล้ว
 ช่างไม่มีพระทัยเธอเพือมารบฆ่าพระบาทบ้างเลย ถึงไม่มีพระทัยกรุณา
 ฆ่าพระบาท ก็ควรจะมิพระทัยกรุณาพระราชบุตรที่เกิดในครรภ์ของ
 ฆ่าพระบาทบ้าง อนิจจาเอ๋ยพระสามี่ทรงพระนามว่าวรวงศ์ราช เธอชนฝั่งใด
 แล้วหรือยังชนไม่ใด ถ้าเธอชนฝั่งใด ก็คงจะมาหาฆ่าพระบาทแล้วฆ่าพระ
 บาทใดเห็นพระพักตร์ของเธอแล้วก็จะไต่ความสุขไม่ต้องเคืองครอนใจ วันน
 ฆ่าพระบาทได้เสวยความทุกข์ขึงใด เรียกธองหาพระองค์อันเป็นทริกของ
 ฆ่าพระบาท พระสามี่ของฆ่าพระบาทอยู่ที่ไหนหนอ หรือเธอทรงพระพิโรธ
 แกล้งนิ่งเสียเป็นอย่างไร หรือว่ามีจลาจลกันเสียแล้ว ถ้ายังไม่สิ้น
 พระชนม์ชีพก็คงจะเสด็จมา เราทั้งสองผู้เมียจะไต่เที่ยวไปตามสบายใจ
 นางคารวักลยไต่สติสำคัญว่าพระสามี่สิ้นพระชนม์ชีพแล้วก็เที่ยว
 ยทจรไป นางปราศจากผ้านุ่งแล้วนางก็กลัดใบไม้มาทำเป็นผ้านุ่งแล้ว

ตั้งจิตอธิษฐานว่าเมื่อใดเราจักได้เห็นบุตรมีบุญที่ยังอยู่ในครรภ์ขอให้เรา
ได้อาศรัยคนใดคนหนึ่งที่สามารถจะส่งเคราะห์เราไต่จะไต่คลอดบุตร

ในกาลนั้นมีนายพรานป่าคนหนึ่ง เทียวยิงเนื้อในป่ามาขายเลียงชีวิต
นายพรานข้านั้นเทียวไปในป่าได้เห็นนางแล้วก็คิดไปว่า นางคนนั้นคงจักเป็น
ภุคตผู้ศางมาได้เนื้อของเราให้หนีไปเราจะยิงมันเสีย คิดแล้วจึงชักธนู
ยกชนปรัรภจะยิงนาง นางเกิดความกลัวลี้ภัยหวาดจึงห้ามนายพรานป่า
ว่า พ่อลุงเจ้าขา ฉันหลงทางมาจากเมืองพ่อลุงจะยิงฉันทำไม

นายพรานป่าจึงเข้ามาใกล้นางถามว่า แม่เอ๋ยเจ้าเป็นหญิงเหตุใด
จึงเทียวมาในป่าแต่คนเดียว

นางตอบว่า พ่อลุง ฉันสองคนผิวเมียถูกยักษ์ตามมาจึงลงว่ายน้ำ
อยู่ในพระมหาสมุทรจนพลัดกัน ฉันเทียวแสวงหาสามีอยู่ พ่อลุง
จึงเลียงฉันไว้เอาบุญเกิด

นายพรานป่า อินความกรุณาหากตกเตื่อนใจจึงให้ผาอาบน้ำแก่นาง
แล้วกล่าวว่า เจ้าจงนั่งพักผ่อนกินขนมและเข้าสละตุแล้วมากับเรา เราจะ
ไปบ้าน ว่าแล้วก็พานางไป

นางเค็รตามหลังนายพรานป่าไปจนเวลาสายณหสมีก็ขลลุดถึงที่
ใกล้บ้าน

ยายเถ่าภรรยาของนายพรานป่าชอนางภุสาได้เห็นนางมากับสามี
ก็เกิดจิตตรีษยาคิดในใจว่า ตาเถ่าคนนั้นไปเป็นผิวเมียกับกับอนางคน
นี้ทั้งไว้ ในป่าชานานจนท้องแก่ ยคนพากันมาจะคลอดบุตร คิดแล้ว

ก็เกิดความโกรธฉวยเอาไม้ ไม้ซีกเคียวฟันวิ่งเล่นเข้าไปช้ตว่าคว่า อีหญิง
 ชู้ร้ายเหลวไหลไม่รู้จักอะไรจะมายำเรอฉวี กุจะประหาร โขยตีมึงด้วย
 มือแลเท้า (จะตบจะถีบ) กุจะจงจำมึงไว้ด้วยวัตถุอันเป็นเครื่อง
 ผูกพันธนาการ

นายพรานฆ่าเห็นตงนั้นจึงกล่าวปราณีประนอมห้ามปรามยายเถ่าว่า
 ตุกรแม่เถ่าเจ้าอย่าได้ โกรธเลย ข้าจะบอกกับเจ้า เจ้าอย่าเพื่อโกรธ
 ถึงแก่จะประหาร โขยตีด้วยมือแลเท้าเลย จงฟังคำข้า ตุกรแม่เถ่า
 นางคนไหนยกยัมากขยฉวี ทงฉวทงเมียบต่างคนต่างวิ่งไปจนพลตกัน
 จะมาช่วยเราทอหูกเราทงหลายไม่มีลูกหลาน เจ้าแก่ลงแล้วจะได้
 สุขสบาย

นางพันธุสาขันเทาความโกรธลงได้แล้ว ไคร่ครวญคูตามถ้อยคำ
 ของนายพรานแล้วก็เกิดความเลื่อมใส

ครัน้อยู่มาภายหลังยายเถ่ากลับเขียดเขียดพิบขันด้วยความวิษยา
 ไม่ควรจะต่ากต่าไม่ควรจะตักตี จุงหัดถนางเทวไปเทียวบอกชายทั่ว
 ทุกบ้าน

ชาวบ้านชาวเมืองทงหลายพากันกล่าวว่า ชนชอว่าหญิงครรรภ์แก่
 เขาเรียกกันว่าคนสีตา เขาจะชอไว้ตองการอะไร
 เมื่อนางเทวปริเทวนากการอยู่ ยายเถ่าพันธุสาก็จุงนางเทวไป
 ยงเรอน

นางเทวถูกความโศกขีขันไม่สามารถจะอดทนได้ ก็ทรงพระกรรแสง
 ว่า อนิจจาเอ๋ย เวรกรรมของเราคิดตามมา ยายเถ่าคนนขมเหงเรา

ราวกระว่าเราเป็นทาส เราคิดถึงกรรมที่อก อนึ่งถ้าเราไม่ตายคราวนี้
เราก็คงตายคราวหน้า ถ้าเราไม่คิดถึงกรรมเราจักตายเสีย

นางเทวมีกรรมบริบูรณ์แล้ว ครั้นถึงเวลารাত্রินางก็ประสทิ
พระราชบุตรในภายใต้อเรือนนั้น นางอาบน้ำชำระล้างพระราชบุตรแล้ว
สวมกอกอวยพรทุกชนเห็นอศรัยะแล้วกล่าวว่า ทูกรพ่อลูกรักเข้ามาเกิด
ในเวลาแม่เป็นคนกำพร้า ทรมัยสมบัติอะไรอะไรก็ไม่มีแม่จึงไม่ได้ให้
ทรมัยพรหมทัยทำขวัญเจ้า แต่แก้วมณีหाराคามิไตของนางมี
นางจึงนำเอาแก้วมณีนั้นออกมาผูกหัตถ์พระราชบุตร ทำเป็นพรหมทัย
ของทำขวัญแล้วพิศพิศกตรพระราชบุตรอวยพรว่า ขอให้บัณฑิตทุกซ์
ทั้งหลายจงอันตรายอันสูญหายไป ขอเจ้าจงได้ประสยแต่ความสุขเถิด

นางเถาพันธุสาทรายว่านางประสทิพระราชบุตรก็บังคาลความโกรธ
ลงจากเรือนแล้วจึงเอาพระราชบุตรไปทิ้งเสียในที่ใกล้ โรงทาน

นางเทวถูกความโศกถึงบุตรมากกระทบกระทั่งแล้ว เป็นประหนึ่งว่า
มีดวงหทัยราวกระจะแตกออกไปเจ็ดภาคก็ถึงวิสัยญญาพลลยไป ครั้น
กลับไค้ลมระบายหายใจคล่องแล้วนางก็ปริเทวนาการรำพรรณไปว่า พ่อ
ลูกรักคงดวงนัยเนตรแลดวงหทัยของมารดา แม่พลัดพรากจากพระ
มารดาพระบิดาแลพลัดพรากจากพระนครมา ไค้ความลำบากเป็นอันมาก
เหลือที่จะทนทานด้วยวิโยคทุกซ์ ทุกซ์สิ่งนั้นยังไม่เสมอเหมือนที่แม่มา
พลัดพรากจากเจ้า ทุกซ์สิ่งนั้นเป็นทุกซ์อย่างเหลือเกินแท้หาประมาณ
มิไค้ ไม่ต้องสงสัย

ครนรูงฆนอภวนหนง

ภษทรยทงสองพระองค้ มเทพเจ้าคอย

พทภษรภษา เสค้จประทยเห่นอคคชอองค้ละซ้าง มีหม้เสนาซ้าราชการ
แวกล่อหม้พระประสงค้จะเสค้จเลยบพระนคกรจงเสค้จออกมอโดยทงทวอร
พระนคกร

เวลอนัน้พวกราชบรุษได้เห่นพระกุมอรอนอย์ จงนำพระกุมอรไป
ถวอยพระเจ้าวรวงค้ราช ๗ ได้เห่นแก้วมณเสารทผกหิตถ้พระกุมอร ก้เซ้า
พระทยว้ากุมอรน้เป่นพระราชบุตรของพระองค้ ท้าวเธอไม่สำมอร
จะกล่นควม โศกได้ ก้ทรงพระกรรแสงแล้วตรสว้ากุมอรน้ยงเต็กน้กพค
ยงไม่ได้ ถ้าพคได้พ้อจะได้ถอมถงซ้าวมารคจ้าวว้า มอรคจของเจ้า
อย์ท้ไหน เทยวนเป่นภรรยาของคอรเป่นทาสของคอรเป่นสุขสบายหรือ
ได้ควมล้ายาก ถ้าพ้อได้ทรอยซ้าวจะได้ไปรับมารคจของเจ้ามา

พระเจ้าวงสรียามาสน้พระเซษฐอ ได้พ้งประพฤคิเหตุนัน้จงใส่ซ้างเซ้า
ไปไกล ครน้ทรงทรอยเหตุนัน้แล้วก้ทรงพระกรรแสง ครน้เลยบพระนคกร
เสริจแล้วก้เสค้จกลบฆนยงปราสาท จงพระราชทานพลยงนางนมแก
พระราชกุมอรน้ถงหกสิบสนาง ใช้แต่เท้านัน้ไปรคให้หม้นางสนมเป่น
อน้มากแวกล่อหม้พระราชกุมอรกระทำการมงคลอย์ถง ๗ วันแล้ว ไปรค
ให้สร้างค้ลาทวกรูปเลขาอนวิจทรพรรณาค้วยเรองจ้เคิมตั้งแต่พระเจ้า
วรวงค้ อุมนางคอรวิเหาะฆนยงเวหาสจถงพลค้พรอกจกกันแล้ว ให้ตั้ง
การบริจาคทานให้ราชบรุษยงค้ขบขณยชาคแลรรภษา

ครอนัน้นางคอรวิถูกควมโศกถงบุตรยบคนจหน้จเห่นอยพระกาย
ผ้ายผอมคจโยไม่แห้ง ไม่ได้ควมสบายน้พระทยเลย

ส่วนนางพันธุสาอันตาลความโกรธ จูงหัตถ์นางเทวีไปเที่ยวบอก
 ชายทั่วทุกบ้าน จนชาวบ้านชาวเมืองพากันกล่าวว่า คุณกรยายเถ่า
 พันธุสา ทาสของยายนฝ่ายผอมถูกยายขบขันนั้นก็จะทำการงานของข้า
 ทั้งหลายอย่างไรได้ ข้าไม่ชอบแล้ว

ยายเถ่าพันธุสาโกรธตึนางเทวีแล้วไล่ออกจากบ้าน กล่าวว่าหญิง
 ร้ายเหลวไหลจะไปไหนก็ไปตามปรารถนาเถิด

จำเดิมแต่นั้นนางเทวีก่เที่ยวสัจจรไปจนถึงคาลาเข้าไปนั่งแลดูรูป
 วิจิตรเลขาอยู่ ได้เห็นในห้องแรกเขียนเป็นรูปพระเจ้าวรวงศ์ถูกเศรษฐีร้าย
 จับไปทำโทษแล้ว ธิดาของเศรษฐีมีใจกรุณาขำรงขำเรออยู่ได้เห็นในห้อง
 ที่สองเขียนรูปเป็นพระเจ้าวรวงศ์ ยนโยกจงอยู่ทศวรรษจะเให้เรือเคลื่อน
 จากที่ ได้เห็นในห้องที่สามเขียนเป็นรูปพระเจ้าวรวงศ์ฆ่ายภษตาย แล้ว
 พระเจ้าภส่าพระราชทานพระราชธิดาให้ ได้เห็นในห้องที่สี่เขียนเป็นรูปพระ
 เจ้าวรวงศ์ ให้รับธิดาของนายสำเภามาเป็นชายนแล้วชนครองราชสมบัติ
 ได้เห็นในห้องที่ห้าเขียนเป็นรูปพระเจ้าวรวงศ์อุ้มเอาชายนไปชนอากาศ ครั้น
 ถึงเวลารাত্রถูกตายสลักเอาแก้วมณีหนีไป ได้เห็นในห้องที่หกเขียน
 เป็นรูปสองผิวเมียถูกยภษไล่ติดตามมาจนถึง พลัดกัน ในพระมหาสมุทร
 แล้วก็ทรงพระกรรแสงให้

พวกราชบุรุษทรกษาเหล่านั้นเกิดความพิศวง จึงไปกราบทูลบรม
 กษัตริย์ว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า วนนมีนางคนหนึ่งมาร้องให้ปริเทวนา
 การจนถึงวิสัยัญญาพสสขอยู่ในคาลาพระเจ้าข้า

พระเจ้าวรวงศ์ราชได้ฟังคำราชขรรค์เหล่านั้นแล้ว รัชชคอคชาธาร
ขับไปได้เห็นนางเทวีแล้วก็อุ้มขึ้นโหนอนบนพระเพลา เมื่อจะถามถึงความ
พลัดพรากจากกันตั้งแต่ต้นมาจึงกล่าวเป็นขาทวิปลาปคาถาว่า

เทวี อหิ ตฺว มตาสี สณฺณามิ คงคาตีเรน

คเวสี ตี น ปสฺสามิ โรทามิ วิสณฺณิ ปตฺโต

แปลว่า คุณกรนางเทวี พัสาคัญว่าเจ้าตายเสียแล้ว พี่เที่ยวหาเจ้า
ตามฝั่งพระมหาสมุทรไม่เห็นเจ้าจึงได้ร้องไห้จนวิสัญญีภาพสลบไป

พระเจ้าวรวงศ์ได้อัสสาสะสบายพระทัยจึงตรัสถามว่า คุณกรนางเทวี
เจ้าไปอยู่ที่ไหนใคร่สุขทุกข์อย่างไร

นางทรงพระกรรแสงสอนปลางกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า
ข้าพระบาทพลัดพรากจากพระองค์แล้ว ไปถึงฝั่งในวันนั้นเที่ยวหาพระองค์
อยู่ไม่เห็นแล้วก็เที่ยวสัญจรไปในป่า นายพรานป่าได้เห็นข้าพระบาทแล้ว
จะยิงเสีย ข้าพระบาทร้องขอชีวิตจึงได้รอดมา นายพรานข้านั้นพา
ข้าพระบาทไปให้เป็นทาสีของภรรยาตน ภรรยา นายพรานป่าโกรธคำ
ปริภาษโบายที่ข้าพระบาททั้งกลางคืนกลางวันแล้วจึงมือข้าพระบาทไปเที่ยว
บอกขายเขาทุกบ้านเขาก็ไม่ซื้อเพราะมีกรรม ภายหลังข้าพระบาท
ประสัติพระราชบุตรแล้ว ภรรยา นายพรานนั้นลักเอาบุตรของข้าพระบาท
ไปทิ้งเสีย ข้าพระบาทไม่ทราบว่าจะไปพึ่งที่ไหน ก็หมกไหม้อยู่ด้วย
ไฟคือความโศกอันวิโยคพลัดพรากจากฝ่าพระบาทแล้วมีหน้าชาถูกความ
โศกถึงบุตรขบคนเขาก็คือเสวยความทุกข์เป็นอันมาก ภรรยา นายพราน
ป่าโกรธว่านางคนนั้นเราจะไม่ขายละเราจะขายแต่เนื้อแล้วจึงมือข้าพระบาท

ไปซบไล่เสีย ข้าพระบาทเที่ยวไปยังทิศต่าง ๆ จึงได้เห็นศาลานแล้ว
เห็นรูปเขียนแล้วเห็นผ้าพระบาทพระเจ้า

พระเจ้าวรวงศ์จึงตรัสว่า คุณกรเจ้าผู้มีพักตร์อินทรีณ บุตรของเจ้า
พี่โตมาแล้ว เจ้ามาไปช่วยกันเถิดจะได้เห็นบุตรเจ้า ตรัสแล้วก็พา
พระราชเทวีไปยังพระราชวัง

นางคารวราชเทวีได้เห็นพระราชบุตรแล้วก็สวมกอดกุมพิตพระ
เคียรเกล้าให้นอนบนตักแล้วมีจิตกรุณาข่มร่ำพรรณไปด้วยบาทคาถาว่า

อาคม บิยปุตุตถ	มาตา มโตติ มณณิตา
ปุณณว บิตรี ปสสิ	อมหากิ อตถิ ชิวตี
ปสสามิหิ โอรสิ ต	ทุกขโสกา ปมณจिता
นิสโสกาทุกขาโรคาชช	สพเพ มยิ สมากตา
อชชปญฺติ มยิ สพเพ	อณณมณฺณ อวิคตา
ทีมาโยโก จ นิสโสโก	อโรโค อชรามโร
จตุตาโร ขตุติยา เอเต	จิตฺตสุขิปี ลภตุ ฯ

แปลว่า คุณกรพ่อลูกรักเจ้ามาหาแม่เถิด แม่สำคัญว่าเจ้าตาย
เสียแล้ว เจ้ายังโตมาพบพระบิดาผู้มีบุญ เราทั้งหลายยังมีชีวิตอยู่
แม่จึงโตพบเจ้าผู้เป็นโอรส แม่พันทกขพันโศกแล้ว วันนเราทั้งหมด
ด้วยกันปราศจากทุกข์ โศก โรคภัยแล้วจึงโตมาพบปะกัน ตั้งแต่วันนี้ไป
เราทั้งหมดด้วยกัน ไม่ต้องพลัดพรากจากกันแล้ว ขอให้เจ้ามีอายุ
ยืนยาวปราศจากโศกปราศจากโรคอย่ารู้แก่อย่ารู้ตายเลย อนึ่งขอให้
กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ได้เสวยความสุขสบายพระทัยเถิด ฯ

ถ้าคยนั้นพระเจ้าวรวงศ์จกราชทลเตอนพระเจ้าวงสุริยามาส โดย
 ประสงค์จะให้ไปเยี่ยมพระราชมารดาว่าข้าแต่พระเชษฐาธิราชเจ้า เรา
 ไม่ได้เห็นพระมารดาถึงสามขแล้ว ไม่ทราบว่าพระมารดาเจ้าจะเป็นสุข
 หรือทุกข์ ยังมีพระชนม์ชีพอยู่หรือสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว ไม่ควร
 เราจะอยู่ข้า ควรจะไปจะได้ทราบข่าวพระมารดา พระเจ้าข้า

พระเจ้าวงสุริยามาส ได้ทรงสทขรับคำพระกนิษฐาแล้ว จึงตรัสสั่ง
 จตุรงค์เสนา คอกรมช่างกรมม้าแลเสนาารถเสนาทจรเคียรเท้า ให้
 จักแจงแต่งตัวประชุมให้พร้อมกัน แลให้บอกทั้งชาวนิคมแลพราหมณ
 ปโรหิตให้ทราบ แต่เสนาทจรเคียรเท้านั้น ให้จักพวกโยธาทั้งหกหมื่น
 ให้ประดับกายนุ่งห่มผ้ามีสีต่าง ๆ กัน ให้นุ่งห่มผ้าสีเขียวพวกหนึ่ง
 สีเหลืองพวกหนึ่ง สีแดงพวกหนึ่ง สีขาวพวกหนึ่ง ให้ตั้งงามไป
 ด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ แลให้ผูกช้างหมื่นสี่พันช้าง ผูกด้วยสาย
 ตะพัตรประดับคนทอง มีผ้าปกกระพองรัตงา ให้มีหมอบแลควาญเลือกแต่
 คนทก ๆ ถอของ้าวชนชชข ก่อนนไปให้จักพลมาหมื่นสี่พัน เลอกสรร
 แต่อาชาในยเหล่าสินธพชาติเป็นพาหนะอันว่องไว ให้ผู้ชชชถอแลแล
 ธนเกาทัณท์ทุกคน ก่อนนไปให้จักเสนาารถหมื่นสี่พันรถ เลอกเอา
 แต่รถที่มันคงมีก่างหุ้มด้วยเหล็ก มีเรอนรถอันวิจตรยคทองทขทขไป
 ทงเรอนรถ ให้นายขมิ่งธนทมมอแม่นใส่เกราะนวมให้แน่นชนชชชขประจ้ารถ
 ให้มีช่างรถกำกขไปทกรถ จงเร่งจักกันอย่าช้าให้เสร็จในเจ็ดวัน

ครนถงวันที่เจ็ด จตุรงค์เสนามาประชุมกันพร้อมแล้ว กษัตริย์
 ทงสองพระองค์ก็เสด็จออกจากพระนครด้วยมหันตปรีวารยค จาตุรงค์
 เสนาหมคทงสิ้นเป็นหมใหญ่่นขประมาณได้ สิบสองอ๊กโขภินิ

พระเจ้าวรวงศ์ทรงศิลาธารกั้นเศวตฉัตรขยับไปเบื้องหน้า นางการว
 กษ์นางมกุฏเทวีทั้งสองมีหม่อมนางสนมเป็นบริวารตามไปเบื้องหลัง ครั้น
 ถึงภูสถานครแล้ว พระเจ้าวรวงศ์ก็ให้ตั้งค้ำยมนั้นลงส่งทูตนำราชสาสน
 ไปถวายพระบิดา ในราชสาสนนั้นว่า ท่านผู้ปกครองพระนครจงยินยอม
 ยกราชสมบัติให้แก่เรา ถ้าไม่ให้ราชสมบัติแล้วจงพาเสนาบริวารออกจาก
 พระนครมากระทำยุทธหัตถีกันให้ถึงแพแลษนะ

พระเจ้าวงศ์ธราช ได้สดับพระราชสาสนดังนั้นก็เกิดพระทัยสท้ง
 หวาดไม่สามารที่จะดำรงพระกายได้ จึงให้หาไวยทัตกุมารมาเฝ้าแล้ว
 ตรัสว่าพ่อไวยทัต บคนมกษัตริย์องค์หนึ่งพาเอาพลนิกายมากมา
 ถึงพระนครเราส่งทูตมาว่าจะทำยุทธหัตถี เขามีพลนิกายมากเหลืออัน
 พันที่จะนี่ยจะประมาณเจ้าจะคิดประการใด

ไวยทัตกุมารได้ฟังคำพระบิดาแล้ว เป็นผู้จะถึงคราวสิ้นอายุ จึง
 กราบทูลว่า ข้าแต่พระบิดา ข้าพระบาทคิดไว้ว่าจะขอพลนิกายไป
 รบพระนครอื่น บคนมกษัตริย์องค์หนึ่งมาถึงพระนครเราแล้วททเคียว
 ขอพระบิดาอย่าเค้รำพระทัยเลย ข้าพระบาทจะรบกับกษัตริย์นั้น

พระเจ้าวงศ์ธราชได้สดับแล้วก็ให้ จิตพลนิกายให้ ไวยทัตกุมาร
 ไวยทัตกุมารขนขช้างคุมพลนิกายออกจากพระนคร ขยับพลนิกาย
 บันลอลันสนันมา

พระเจ้าวรวงศ์ได้เห็นไวยทัตกุมารแล้ว ตรัสว่า เจ้าไวยทัตเอ๋ย
 เจ้ากระทำแต่ความยากลำบาก เจ้าจะรบกับเราหรือ ชวตของเจ้าจะ
 ไม่มีเสียแล้ว ถ้าเจ้าอดความโกรธแก่เราเราจะให้ชีวิตแก่เจ้า

ไวยทักกุมารตอบว่า เราไม่รู้ว่าคุณทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ ท่านไป
ข้างไหนมาไม่ครองราชสมบัติของพระบิดา แล้วคำพระโพธิสัตว์ว่า ตัว
ท่านกับทั้งพณิกายจะไม่มีชีวิตแล้ว เราจะไม่ให้ท่านกลับไปบ้านเมือง
อีกแล้ว

พระเจ้าวรวงศ์ก็ใส่ช้างเข้ารบกับไวยทักกุมาร ยันดาพณิกายทั้ง
สองฝ่ายก็กระทำมหายทอนาการกันเป็นโกลาหล ไวยทักกุมารก็ถูกตัด
ศีรษะตกลงเห็นอพนพสุธา พณิกายทั้งปวงเห็นดังนั้นพากันหนีเขา

พระนคร

พระเจ้าวงศ์อิราชทรงทราบดังนั้นแล้ว ก็สั่งตั้งตักพระทัย เมื่อ
จะทรงรำพรรณถึงพระโอรสจึงตรัสเป็นบาทคาถาว่า

เวยุยทตฺตํ อหํ ทิสฺวา	สีสจฺฉินฺโน จ โส มโต
กัณฺฐ มุขํ ปสฺสิสฺสามิ	สพฺพสฺตฺตฺวธิสฺสนิ
วงฺสุริยา วรวงฺสา	อุโภ ปุตฺตา ยถิ ลียา
เม ทกฺขิณฺวามหฺตฺธา	ปจฺจามิตฺตาวมณฺณิตา
อุโภ ปุตฺตา จ โน นตฺถิ	ปจฺจามิตฺโตวมณฺณิติ
เต โน นครมาคฺมา	อหํ มหฺลลโก ชโร
ปุพฺเพ เกสํ น ภายามิ	กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต
นानาทิสํ ฝริตฺวาน	ทพฺพโล อวมณฺณิตา
อิทานิ กิ กิริสฺสามิ	เตสํ คจฺฉามิ สนฺติกิ
เตสํ เสตจฺฉตฺตํ เทมิ	กามิ ชฺวี ลภามิหิ ๑

แปลว่า เราเห็นแต่เจ้าไวยทักกุมาร ขันคนก็มาถูกเขาคัดศีรษะ
ตายเสียแล้ว จะเห็นหน้าใครหนอมาช่วยกำจัดศัตรูทั้งปวงได้ ถ้าเจ้า

วงษ์รียาเจ้าวรวงษ์บุตรเราทั้งสองคนเป็นกิ่งแขนซ้ายขวา ของเรายังมีอยู่
 ไหนเลยข้งจามีตรจะมากหมื่นใด บัดนี้บุตรทั้งสองของเราไม่มีแล้ว
 ข้งจามีตรจึงมากหมื่นใด ข้งจามีตรเหล่านี้ มาถึงพระนครของเรา
 เราก็ก่แก่เฝ้าชราแล้ว เหมือนกิ่งแต่ก่อนแล้ว เราไม่ต้องกลัวใคร
 กิตติศัพท พงส์วานไปทั่วทุกทิศ บัดนี้เราทุพพลภาพแล้วข้งจามีตรจึงมา
 คุกหมื่นใด เราจะทำประการใดก็ ควรเราจะไปหาเขาให้เควตฉัตร
 แก่เขาจึงจะได้ มีชีวิตอยู่เป็นแท้

พระเจ้าวรวงษ์ได้ชนะสงครามแล้ว ก็คอยท่าพระเชษฐาอยู่ณค้ำย
 ลำค้ำยนั้นพระเจ้าวงษ์รียามาเป็นผู้เป็นพระเชษฐาเสด็จด้วยจตุรงค์เสนา
 มาถึงสถานทั้นนั้น ก็ให้ ตั้งค้ำยลงตรงหน้าพระนคร ทั้นนั้นเอิกเกริก
 กักก้องไปทั่วเสียงสัตว์พาหนะเป็นอันมากมีช้างม้าเป็นต้น

พระเจ้าวรวงษ์ตั้งค้ำยอยู่หลังพระนคร ได้ยินว่าพระเชษฐามาถึง
 แล้ว ก็เสด็จมาต้อนรับกราบทูลว่าข้าแต่เทวราชเจ้า เจ้าไวยทัตมา
 กระทำยุทธหัตถ์กับทวยชาพระบาทก็ถูกศกศัรฆะชาติไปแล้ว

พระเจ้าวงษ์รียามาได้ทรงฟังมีพระทัยโสมนัส กษัตริย์ทั้งสอง
 ทรงปรึกษากันว่า เราอย่าทำอันตรายแก่พระนครเลย เราจะส่งทูต
 ถอรราชสาสนเข้าไปให้ส่งพระมารดาของเรามา ครั้นเราได้พระมารดาแล้ว
 เราจะพาพณิกายกลับพระนครของเรา ครั้นปรึกษากันแล้วก็ส่ง
 ราชสาสนไป

ในกาลนั้น พระเจ้าวงศ์อิราชประทับบนพระสิวิกาจึงโปรดให้อำมาตย์ราชเสนาทั้งปวงถือธงขาวเสด็จออกจากพระนครแล้ว จึงใช้ให้อำมาตย์ผู้หนึ่งว่าท่านจงไปทูลกษัตริย์ทยกกองทัพมานั้นว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า กษัตริย์ของข้าพระบาทเสด็จมาแล้วจะถวายราชสมบัติแก่พระองค์แล้วจะขอพระราชทานชีวิตไว้

อำมาตย์นั้นไปเฝ้าพระเจ้าวงศ์สิริยามาสผู้พระเชษฐากรายทูลประพฤติเหตุ โดยนัยดังที่กล่าวมาแล้วแต่หลัง

พระเจ้าวงศ์สิริยามาสจึงคำรัสว่า เราไม่ได้เป็นใหญ่ ท่านผู้ที่ตั้งอยู่ณค่ายเบื้องหลังพระนครเป็นใหญ่

อำมาตย์ก็มากกราบทูลพระเจ้าวงศ์อิราชอย่างนั้น

พระเจ้าวงศ์อิราชก็เสด็จไปยังค่ายเบื้องหลังนครอีก (แต่ไป ๆ มา ๆ อยู่อย่างนั้น) ได้ความเห็นจเห็น้อยลำบากพระกายจนพระเสโทไหล ถูกความโศกเขายขคนักทรงพระกรรแสงให้ว่า ถ้ายศทั้งสองของเรายังมีอยู่ ใครจะมาคหมันเราได้ นัยศทั้งสองของเราไม่มีแล้ว กษัตริย์อนิจคหมันเราได้เหลือเกิน

ในกาลนั้น พระเจ้าวงศ์สิริยามาสเห็นพระราชบิดาเห็นจเห็น้อยพระกายแล้วจึงโปรดให้อำมาตย์ผู้หนึ่งไปทูลพระราชบิดาว่า เราไม่ปรารถนาราชสมบัติของท่าน ท่านจงรีบเข้าไปยังพระนครส่งพระนางมหาวงศ์สิริยาราชเทวีออกมา เราได้พระนางมหาวงศ์สิริยาราชเทวีแล้ว เราจะกลับไปพระนครของเรา อำมาตย์ก็ไปกราบทูลตามรับสั่ง

พระเจ้าวงศ์อิราชเสด็จกลับเข้าพระนครแล้ว จึงตรัสให้หาพระมหา
วงสุริยาราชเทวีมาเฝ้าแล้วตรัสตวาดทรงพระพิโรธว่า

ดูกรหญิงร้ายเหลวไหล พวกขี้จามิตรมาถึงพระนครของเราได้ ก็
ควยกลอุบายของเจ้า ถ้าเจ้าปราถนาคนอื่นเป็นสามีเราจะส่งเจ้าไป

พระนางเจ้ามเหศวรสุริยาราชเทวี ทรงพระกรรแสงปริเทวนาการ
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทวราชเจ้า ข้าพระบาทอยู่แต่คนเดียวไม่ได้ ไป
หาใคร จำเต็มแต่พระราชบุตรสิ้นพระชนม์ชีพมาจนวันนี้ ถ้าพระองค์
ไม่ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงแล้วจงฆ่าข้าพระบาทเสียเถิด ขออย่าได้ส่ง
ข้าพระบาทไปเลย

พระเจ้าวงศ์อิราช กลับทรงพระพิโรธ ไปรทสั่งให้พวก อำมาตย์พา
พระราชเทวีเจ้าส่งไป

พระราชเทวีเจ้าทรงพระโศกกว่า บัดนี้เราไปเสียแล้ว ถ้าพระ
ราชบุตรของเราทั้งสองมาภายหลังเราก็ไม่ได้พบปะกัน พระราชบุตร
ทั้งสองว่าจะไปถึงสามขั้ มารดาคอยท่าอยู่ช้านานแล้วไม่มาให้เห็นเลย
ที่ไหนจะรู้ว่ามารดาไปประเทศอื่นเสียแล้ว

พวกอำมาตย์เหล่านั้นก็พาพระราชเทวีไปใกล้ค่าย กษัตริย์ทั้งสอง
พระองค์ได้เห็นพระราชมารดาแต่ไกล ก็เสด็จอุฎฐาการไปต้อนรับพระราช
มารดาแล้วกราบลงแทบท้าวพระราชมารดาทรงพระกรรแสง ไม่สามารถ
จะกลั้นความโศกได้ ก็ถึงวิสัญญีภาพสลบไป

พระราชเทวีเห็นพระราชบุตรทั้งสองแล้ว ก็เข้าสวมกอดจนถึง
วิสัญญีภาพสลบไป

ขุณฺณาสชาคก

พระราชสุณิสาทังสองพระองค์ ว่างมาถงเขากถงวสิญฺญุภาพสลยไป
พลนิกายทงปวงมีนางสนมเป็นคณมีใจภักคิต่อเจ้านายของตน ก็พา
กันถงวสิญฺญุภาพสลยไป จะหาใครสามารถไปตักน้ำมาประพรมกันได้
แต่สักคนหนึ่งก็ไม่มี

ในขณะนั้นพิภพของท้าวสักกะเทวราชก็ลำแดงอาการให้เร่าร้อน
ท้าวสักกะเทวราชทรงทราบเหตุนี้แล้ว ทรงจินตนาการว่า กษัตริย์เป็น
อันมากพากันถงวสิญฺญุภาพสลยไปแล้ว อย่างระนั้นเลยเราจะช่วยทงสพระองค์
กับพลนิกายขันคานให้ฝนลูกเห็บตกลงมา ครั้นทรงจินตนาการแล้ว
ก็ขันคาลให้ฝนลูกเห็บตกลงมา คนทงสนเหล่านันได้สคแล้วก็พากัน
ลุกขันนั่งอยู่

พระราชเทวแลศุพระราชบุตรทงสองแล้วกล่าววิปลาปคาถาว่า

ตาดตา ปุตุตา กุมารกา	ปสุสิตฺวา โว มุขํ อหิ
บิตฺยา สุสมารทฺธา	ฆมาญฺเจตุ ฅามกาลโต
ปญฺจชฺยา ย จ พหุทฺถกฺขา	อสุสุโกชา ทิวาทิว
นิทฺทํ อลภมานา จ	ตุมุหิ ปสุสิตุมารภิ
ทิวสานิ วิชฺชโหริ	ตุมุหิ ชาตี วิมฺสยิ
ตสมฺมึ ขณฺเฬ หิ โหราโย	พฺยากริสฺสุ ชาตกั
ภาตีโก สฺขจิโต รชฺเช	กนิญฺเจโกจ ทฺถกฺขจิโต
สณฺจรณฺโต ทิสฺสทิสฺ	กปฺโณ อสหายโก
อหิ ปุจฺฉามิ ตํ ปุตุตํ	นิพทฺธว ทิวาทิว
พฺยากรณฺ ฐว อาทู	อฐว วิตถิ กถิ ฯ

แปลว่า คุณกรพอกุมารผู้เป็นบุตร แม่ได้เห็นหน้าเจ้ามีใจแฉ่มชื่น
 ไปด้วยความขบขันคเป็นอันมาก แม่ได้ความทุกข์ยากลำบากกินแต่
 น้ำตาทุกวันทุกคนมา ตั้งแต่เวลาที่พระบิดามีพระประสงค์จะฆ่าเจ้า แม่
 ไม่ได้หลับนอนปรารภแต่จะเห็นหน้าเจ้า แม่ให้ ไทรทมิวิชาความรู้เขา
 ตรวจตราชะตาของเจ้าอยู่ทุกวัน ในขณะนั้นนั้นแหละโหรเขาได้พยากรณ์
 ชะตาว่า พี่ชายได้ครองราชสมบัติอยู่เป็นสุขสบาย แต่น้องชายผู้เคียด
 ได้ความลำบากเที่ยวสัญจรไปในทิศน้อยทิศใหญ่ เป็นคนกำพร้าไม่มี
 สหาย แม่ถามถึงพ่อผู้เป็นบุตรอยู่นิ่งทุกวัน การพยากรณ์ของเขา
 แน่นนอนหรือไม่แน่นนอนหรือเขาพยากรณ์ผิดเป็นประการใด

ครั้งนั้นพระราชบุตรทั้งสองไม่สามารถจะออกกลิ่นได้ ก็ทรง
 พระกรรแสงปริเทวนาการพระกรทรง ยศขอ พระบาทพระราชมารดาแล้ว
 กล่าววิปลาศคาถาว่า

อมม มยิ ตยา วินา	สญจรนุตา วนาวเน
นิโครเชกั ปาปุณนตา	ขาทนุตา กุกุกุแฉกกั
ตโต จรา สาลสุปฺปา	เนตา ชเนหิ ภาตริ
เอโกหิ กปฺโณ โหมิ	สญจรนุโต ทิสทิสั
สมฺปาปฺณิ พาลเสฏฺฐิ	ทิสฺวา อจฺฉินฺทิ เม มณิ
มิ พนฺธิ สงฺขลิเกน	ตสฺส ชิตา จ คารวิ
เม สงฺคหิ กโรนฺตา ส	คฺณวา มิ สุโปสิตา
เสฏฺฐิ มาเรตฺกโม มิ	นาวิ สชฺช กยา คโต
อาทาย มิ คโต อณฺณิ	เทสั ฆมาณฺเฑตฺมารภิ

อหิ ยกฺขิ มาเรตฺวาน	รณฺณา มยิ ปสาทิโต
ตสฺมิเป นคเร รชฺชิ	ลภามิ ภาตริ สริ
คณฺหนฺโต คารวิ องฺเก	มณิ อาทา วิหงฺกโต
ตาปสิ อุนิสฺสามิ	มณิ เถเนสิ ตาปโส
ปตฺติโก คารวียา จ	ยกฺเขน อุนุพนฺธิโต
อณฺณมณฺณ วิปฺปโยโค	เขตฺตปฺตฺโต คตฺตชฺส
ภาตฺตโน นคราคมฺม	ปสฺสามิ ปุตฺตภริยิ
อุโภ มยิ สริตฺวาน	มาตริ พลวาทนา
อทาเนเวธ อากนฺตฺวา	ปาเท วนฺทาม มาตฺตยา ฯ

แปลว่า ข้าแต่พระราชมารดา ข้าพระบาททั้งสองจากพระราช
 มารดาไปแล้ว เทยวสฺญจรไปในบ้านอัยยิก้าใหญ่ไปถึงต้นไทรต้นหนึ่ง
 ไต่รัยประทานเนื้อไก่คนละตัว แล้วเทยวไปจากต้นไทรนั้น ไปนอนหลับ
 อยู่บนศาลา ถูกคนมาอุ้มเอาพระเจ้าไปเสีย ข้าพระบาทเป็นกำพร้าอยู่
 แต่ผู้เคียว ก็เทยวสฺญจรไปยังที่คณอัยยิก้าใหญ่ไปจนถึงเศรษฐีพาลเศรษฐี
 เห็นข้าพระบาทแล้วจึงเอาแก้วของข้าพระบาทไปเสียแล้วเอาไซ้ตรวนจำของ
 ข้าพระบาทไว้ ส่วนนิกาของเศรษฐีชอนางคารวิไต่กระทำการส่งเคราะห์
 ข้าพระบาท นางเป็นผู้มีคุณแก่ข้าพระบาทได้เลี้ยงข้าพระบาทเป็นอันดี
 เศรษฐีให้ข่าวไพร่จกแจงนาวาปรารภจะไปค้าขาย จะพาข้าพระบาทไปฆ่า
 เลียที่ประเทศอื่น แต่ข้าพระบาทได้ไปฆ่ายักษ์ตาย บรมกษัตริย์ใน
 ประเทศนั้นทรงโปรดปรานพระราชทานราชสมบัติให้ข้าพระบาท ฯ ไต่ครอง
 ราชสมบัติในพระนครนั้นแล้วหวนระลึกถึงพระเจ้าพิจิงอุมนางคารวชน

บนเพลาถ่อแก้วมณีเหาะไปบนอากาศ เข้าไปอาศรัยพระกายสพักเห็นอยู่
 อยู่ พระกายสลักเอาแก้วมณีของข้าพระบาทไปเสีย ข้าพระบาทต้องเค็ร
 ไปกับนางคารวิ ถูกยักษ์ไล่ติดตามมาหนีภัยจนพลัดกัน ได้ความ
 ลำบาก เค็รไปตามทางจนมาถงพระนครของพระเจ้าพิจังไคพิยปะยตร
 ภรรยา ข้าพระบาททั้งสองระลกลถงพระราชมารดาจึงพากันมาถงพระนครน
 ในเวลานัก้วยผลพาหนะเป็นอันมาก ข้าพระบาททั้งสองขอถวายบังคม
 ไคเฝ้าพระบาทพระราชมารดาเจ้าพระเจ้าข้า

อามาตย์ทงปวงเห็นคงนั้น จึงไปกราบทูลพระเจ้าวงศ์ราชให้
 ทรงทราบ

พระเจ้าวงศ์ราชทรงทราบคงนั้นแล้ว จึงเสด็จไปหาพระราชกุมาร
 ทงสองเข้าสวมกอดแล้วทรงพระกรรแสง

เมื่อพระราชกุมารทงสองจะกราบทูลพระราชบิดา จึงกราบทูลว่า
 ข้าแต่พระราชบิดาเจ้า ข้าพระบาททงสองจะเป็นพระราชบุตรของพระองค์
 อย่งไรไค พระองค์มาสวมกอดข้าพระบาททงสอง ซึ่งไม่ใช่พระราชบุตร
 ของพระองค์คองการอะไร ข้าพระบาททงสองอยู่ประเทศอื่นไม่ใช่พระราช
 บุตรของพระองค์ พากันมาปรารถนาจะเห็นพระพักตร์พระราชมารดาพระราช
 บิดาของข้าพระบาททงสองไม่มีในทน ข้าพระบาททงสองเป็นบุตรหญิง
 หม้าย พระองค์ทรงเชอพงแต่ถ้อยคำของนางกาไวย ทรงพระพิโรธข้าพระ
 บาททงสองเหลือล้นไม่ทรงไคถามให้เห็นเท็จแลจริง ข้าพระบาททงสองจะ
 เป็นไปจริงตามถ้อยคำของนางกาไวยไคเทียบหรือ พระองค์ตรัสอะไร
 ข้าพระบาททงสองก็ยงเป็นเด็กจะเพียงพออะไรคง ถึงพระราชมารดาของ

พระเจ้าวงศ์อิธราชทรงตกแต่งพระเจ้าวรวงศ์ ซึ่งเป็นพระราชบุตร
 ผู้น้องอภิเษกให้ครองราชสมบัติ ครั้นถึงวันคำรบเจ็ดก็กระทำการมงคล
 พระเจ้าวรวงศ์บรมโพธิสัตว์เจ้า เสกเสกสถิตอยู่ในราชสมบัติแล้ว
 ทรงกระทำตบแทนพระคุณพระเจ้าวงศ์วิริยยามาสผู้พระเชษฐาแล้ว จัดการ
 ส่งเสกก็กลับไปยังอัยมาสนครแล้ว ก็ครองราชสมบัติอยู่โดยธรรมจน
 ทรงพระชราภาพเกิดความสังเวช จึงอภิเษกพระราชบุตรขึ้นครองราช
 สมบัติแล้ว เสกก็ออกจากพระนครไปประพาศพิศเป็นบรรพชิต จำเวียง
 สมณธรรมไปจนพระชนมายุกาลได้สองพันพรรษา ก็เสด็จทิวงคตไป
 ยังเกิดในกุสิตเทวโลก

พระโพธิสัตว์เจ้าสถิตอยู่ในกุสิตพิภพนานแล้ว จุตินจากกุสิตพิภพมา
 ยังเกิดในมนุษย์โลกสร้างพระบารมีไป จนได้เป็นพระสัมพันธัญญ์สัมมา
 สัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่าพระโคตม

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสแล้ว ทรง
 ประกาศพระจตุราริสีเจตศนาแล้วทรงประชุมชาตกว่า โลกนั้นอัครษฐิในครั้ง
 นั้น กลับชาติมาเป็นพระเทวทัต นางกาไวยในครั้งนั้นมาเป็นนาง
 จิญจมานวิกา ยักษ์ผู้เป็นมารในครั้งนั้นมาเป็นสุกร นางมกฏเทวีมา
 เป็นนางสุชากา พระเจ้าวงศ์วิริยยามาสมาเป็นพระเมตไตรโพธิสัตว์ พระเจ้า
 วงศ์อิธราชมาเป็นพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระนางวงศ์วิริยาเทวีมา
 เป็นพระนางมหามายา ทาราวงค์กุมารมาเป็นพระราहुล นางคารวิ
 มาเป็นนางยโสธราเทวี พระเจ้าวรวงศ์ราชมาเป็นเราผู้ตถาคคตินั้นแล